

EUSKAL THESAURUSERAKO GAIAK
JOANNES ETCHEBERRI ZIBURUKOAREN OBRA
— Ahaide / Alba—

1. Helburuak eta zergatiak¹

J. Lakarrari jarraiki (aip. lan.: III hh.), derragun thesaurus batek gutxienez hiru sailetan egin dezakeela emendioren bat: 1) Hizkuntzaren historian; 2) Testu kritikan; 3) Lexikografi praktikoan.

a) Hizkuntzaren historia

Lehendabiziko sail hau zordun da garai bakoitzeko gramatika eta hiztegien, eta haietan behar du oinarritu hizkuntzaren aldaketaz ohartzeko eta, are, hauek azaltzeko. Fonologiari dagokionez, hiztegi-sarrera bakoitzean hitzaren aldaera oro biltzean, ikerlariari asko errazten zaio gonbaraketa lana eta aldaera bakoitzak izan duen hedadura eta bizitzaz arinago jabe daiteke. Gainera, inoiz, baliteke lege fonetikoak zehazten ere laguntzea.

Beste kasu askotan bezala, thesaurus baten bitartez ikerlariak forma bakoitzaren aldaerak, hedadura, ugaritasuna eta, inoiz, sorrera ere neur ditzake eta aztertu.

Morfologiari dagokionez, lanabes honen abantailak begibistakoak dira: Bere bitartez eta denbora gehiegi eman gabe, ikus daiteke atzizki bakoitzak duen eratorriak sortzeko boterea; zein errorekin eta noizdanik bildu den, delako aldaera bat noiz atera den garaile besteren kaltetan, e.a.

Sintasiari dagokionez, soilik agerraldi guztiak bildu ondoren erabaki dezakegu zein den aditz bakoitzaren joera euskalki bakoitzean, noiz hasten den aldatzen joera hori eta noiz eman daitekeen amaitutzat aldatuta.

Bestalde, sarrera batean agerraldi guztiak batzea oso interesgarria dateke gramatikarientzat zenbait partikula (al) edo aditzaren (ahal) usadioa hobeki finkatzeko.

Orobat, hitzen esanahia zehaztea errezago dukegu. Maiz, gaur egun ia galduta duten esanahiekin topatzen gara hitz batzuekin delako testuinguru batetan, beste batzuetan hitzaren bigarren edo hirugarren zentzuarekin aurkitzen gara soilik corpusaren laburra dela kausa.

Hizkuntzaren historiak lan moeta honetatik espero dezakeen laguntzekin bukatzeko, aipagarria da lehen agerraldien arazoa. Soilik obra guztiak eta testuinguru guztiak arakatuaz baieztatu daitezke hitz bat lehenago agertzen ez dela eta segurtasun hori soilik thesaurusaren bitartez erdietsi daiteke; erdietsi ere ez, gainera, sekulako, behin behineko eta gutxienezko muga bezala baino, zorionez beti baitugu testu ezagun zaharragoren batetan aurkitzeko esperantza edo posibilitatea.

b) Testu kritika

Thesaurusak ezinutzizkoak dira testu kritikarako; izan ere, hitzen aldaera guztiak

¹ Jarraiko lehen hiru atal hauek, thesaurusaren sarrera edo azalpen gisa prestatutakoak, Joseba Lakarrak 1984.ean EHU-n aurkezturiko Euskal Thesaurusarako gaiak: Hegoaldeko testuak (1700-1745) lizentziatura lana jarraitzen dute zuzen-zuzenean.

sarrera batean bilduaz errezago da erabakitzen delako agerraldi bat forma berezia ala hutsa den, honela segurtasun eta oinarri gehiagorekin zuzenduaz, beharrik balego.

Halaber, oharrak eta aparatu kritikoak errazten dira testuak beste garai eta tokietakoekin gonbaratzeko aukera ematen baitute, informazio guztia biltzean: inoiz testu fetxagabeen data antzematen edo hartara hurbiltzen ere lagun diezaguke.

c) Lexikografia praktikoa

Egun hitz egokien faltaz asmatzen edo erderatik hartzen diren zenbaitek badute euskal ordain jator eta zaharragorik eta soilik testuen ezagutza sakonago baten faltak azal lezake horiek kontutan ez hartzea. Thesaurusek asko lagun dezkaete arlo honetan testu horien hustuketa zehatz eta zabal batez.

2. Corpusaren deskribaketa

Corpusa Joanes Etxeberriren obraz osotua da. Bertan lan honetan zehar aztergai izan eta gureru heldu diren hiru lan inprimatuak agertzen dira, testu-hitzak beraz.²

Ez dugu, haatik, corpus osoa azaltzen hurrengo orrialdeotan. Thesaurus honek lan osoaren gehigarri izan nahi du, idazle baten obrak azaltzen dituen posibilitateen erakusgarri; honela, guk alfabetoaren lehen letra baizik ez dugu azaltzen; corpus osoa, beraz, bestetarako utzi beharko dugu. Arrazoi berberagatik, oraingoz kanpoan utzi ditugu jarraiko hitz mota hauek:³

- izen propioak eta aditz formak
- izen ordain eta erakusleak
- partikula aldaezinak

3. Thesaurusaren egitura

3.1. Hiztegi unitatea eta bere antolamendua

Esan bezala, Lakarraren Euskal Thesauruserako... lana jarraitzen dugu eta atal honetan bere lanean prestatu eta azaldutako metodologia erabili dugu.

² Testu-hitz eta lexiko-hitzei buruz, hona Mitxelenak dioena:

«No es corriente, y sin embargo debería ser popular, la distinción que los lingüistas suelen establecer entre los textos de una parte y los léxicos de otra, distinción que tiene su fundamento en el muy diferente grado de confianza que merecen los datos procedentes de unos y de otros. Porque un léxico —es decir, un lexicógrafo— está lejos de ser siempre espejo fiel del vocabulario que trata de recoger: a menudo lo altera, deforma y modifica por descuido o por perjuicio, por comodidad o por no reconocer su ignorancia, y entre los factores deformadores la pasión etimológica no suele tener el menor papel. Por ello, una “palabra de léxico”, sin apoyos independientes que aseguren su testimonio, debe ser tenida siempre en principio como lo que es: un dato dudoso y poco de fiar.» (Mitxelena, 1983, Estudio sobre las fuentes del Diccionario de Azkue, 29. or.)

Tamalez, Joanes Etxeberrik idatzi edo bildutako lexiko bakarra galdua da, eta guk ez dugu aukerarik izan bertan ager litezkeen hitzak zalantzazkoak edo fidagarritasun gabeak diren argitzeko.

³ Lakarrak dioenez (aip. lan: XXIX hh.), kategoria hauen lexikoaren aldetiko garrantzia ia hutsa da, nahiz eta morfologi eta sintasirako erabat interesgarri gertatu.

Metodo honen ardatza, funtsean, honetan datza: euskalki zatikatzetik datorren sakabanatze eta anarkia gairatzea eta horren azpiko hizkuntzaren batasuna adieraztea. Eta hau ezinezkoa da, duela gutxira arte egin izan den bezala, hitz guztien aldaerak alfabetikoki bakoitzari dagokion lekuan badoaz eta ez, behar bezala, hitz horretan guztiak bilduaz. Ohitura horrek, gainera, ez du inongo aitzakiarik, errazkeriaz kanpo, ez baitu gutxitu baino egiten lexikografi lan honetatik beste sailek (dialektologia, linguistika diakronikoa, testu kritika...) atera ditzaketen ondorioak eta espero dezaketen laguntza.

Hortaz, zera finkatu beharra dago, zein diren elkarren aldaera, non jartzen den aldaeren eta hitz ezberdinen (sarrera propiodunen) arteko muga.

3.2. Sarrerak

Hiztegiko unitate bakoitzari sarrera deritzo. Honen barnean, eta enparauen aitzinean, hitz-burua («lema») indikatu dugu, letra handiz bereizirik.

Hitz-buru hau izen, adjetibo eta aditzlagunetan tema hutsari, atzizkigabeari, dagokio; aditzetan partizipioak dira hautatu direnak. Argi dago hauetarik ezin atera daitezkeela beti beste adizki guztiak; alabaina, hauek corpusean agertzen diren neurrian sarrerak begiratuaz eriden daitezke. Bada honetan, bestalde, joera hortara makurtzeko adinako ohitura sendoa euskal hiztegitan.

Guk sarreratako hitz-burua hatzeko Orotariko Euskal Hiztegiara jo dugu laguntza bila.

Hitz eratorrietan sarrera ezberdinak ireki ala azpisarreratzat mantentzeko irizpideak ez datoz bat sarri hiztegitan lanetan. Lan honetan, lehenago Altunak eta Sarasolak, beranduago Lakarrak, berenetan legez, irizpide sintaktikoei begiratu diegu eta sarrera propioak eman dizkiegu amodiozko, ahozko, haragizko bezalako hitzei, argiro adjetibotzat erabiltzen zirenez gero.

Hitz ordena erabakitzeke ha ez da kontutan hartu.

3.3. Hitzen definizioak

Definizio gisa beste euskal hiztegitzako hainbat lanetan bezala, hemen ere erdal (gaztelaniar) ordaina eman zaio euskal sarrera bakoitzari, definizioa eragozpen asko ezaba zitekeelakoan; azken batean, definizioa haren azpian eman testu inguruetarako —eta soilik horietarako— gidaria baizik ez baita; beraz, ahalik eta hertsiki eta laburren ematen saiatu gara.

Bestalde, Etxeberriren garaitik hona zenbait hitzek adiera aldaketaren bat pairatu duenean ez gara egungora lotu ordukora baino.

3.4. Morfologi paradigmak

Sarrera bakoitzean, corpuseko materialeak beren deklinabide atzizkien arabera sailkatu dira, euskal lexikografiako azken lanetan egin ohi den bezala.

Morfologi forma bakoitzari dagokion atalaren aurrean forma hori dator minuskulaz eta letra baltzagoz. Forma hauetan testu bakoitzaren hizkuntza berezitasun guztiak mantendu ditugu.

3.5. Testuinguruak

Lan honetan forma bakoitzaren hiruzpalau agerraldi jarri dugu (arau bezala, lau eman ditugu forma aztertu ditugun obra guztietan agertu bada; bestela, agertzen dan obra bakoitzeko agerraldi bat; guztietan agertzen izan ez bada, bizpahiru agerraldi). Ezarritakoez gaineko informaziorik ez zuten agerraldien testuinguruak ez ditugu berridatzi, baina baita batez lekutu ditugu eta beren bitartez osa daiteke forma bakoitzaren testu bakoitzeko eta corpus osoko agerraldi guztien kopurua. Agerraldi bakoitzak orrialde eta bertso zenbaki erreferentzia darama erantsita, bilaketa lanak erraztu asmoz. Derragun, bestalde, orrialde zenbakia lan aurrerago aukeratu dugun obra bakoitzaren oinarritzko testuari dagokiola.

Oro har, testuinguruak ahalik eta laburren eman dira esanahia ez galtzeko eran emanaz; hala ere, luzeago eman ditugu interes bereziren bat zutenak.

Testuinguruak corpuseko grafia orijinalean eman dira.

AHAIDE, pariente

— **ahaide**. O ahaide eta adifquide / Cerura paffatuac / Vrrical bequizquitçue / Ene trifte plañuac (E 17-321). Çuei nagotçue Saindu ahaide adifquideac, / Arren entçun detçatçuen ene othotz trifteac (M2 34-771). Guztiz ere egueçu / Gure aiteñecoei, / Ahaide, adifquide, eta / Berce ganeracoei (N 176-3195). Baita E 17-IZ3, 49-956, 53-1058, 325-6335, 386-7613, M1 122-3359, M2 34 769, 34-IZ1, 174-304L. — **ahaidearequin**. Erraçu alla ferorarequin, apheçarequin lagunaren fenharrarequin, emastearequin, ahaidearequin... (E 152-819L).

AHAIDE HURBIL, pariente próximo

— ahaide hurbillecoac. O ahaide adifquide noizbat hurbillecoac, / Bañan orain (diuftee) atce vrrunecoac ! (M1 122-3345)

AHAIRE, canto, canción, aire

— **ahaire**. Iainco aita, laudatcera / Noa çure icena, / Adiçaçu othoi ene / Ahaire cantarena (E 357-6958/N 184-3328). Ceña garaitcen eztuen ene ahaire dulceac, / Arabiac ekhartcen tic vřfañic hoberenac (M1 16-288). Baita E 194-3448, N 194-3512. — **ahairea**. O Virginia bekhatore / Guztien fauorea, / Adiçaçu othoi ceure / Orenen aharea (E 361-7070/N 190-3440). Paffione facratua / Nahi nuque cantatu, / Ahadrea çuc ceronec / Iefus, iracats daçu (N 110-1843). Baita N 214-3912. — **ahaireac**. Orain aldiz bada entçun / Etçatçue gureac, / Ceñac baitituzte hequin / Laudatcen ahaireac (N 25-208). — **ahaireaz**. Orhoitcen garela eguin duqueçun fauoreaz, / Milla efquer itçultceco cantuzco ahaireaz (M2 148-3633). Ariñaracitcen ere / Diotçotçu nequeac, / Ahairera dadutçala / Beharriac erneac (E XIX-CXXXV).

AHAIKO(A), parentela

— **ahaicoa**. Ez baitçarete vrcuez guehiago orhoitcen? / Eta ahaicoa gatic laguntcera khechatcen? (M1 122-3348).

AHAKAN, disputando, riñendo⁴

— **ahacan**. Iefus Semea, Templuan Doctorequin ahacan aurkhitua, ardiats dieçadaçu gratia, Iaincoaren billha nabillanean, haren aurkitceco (M2 178-418L).

AHAL, poder, fuerza; posibilidad; lo posible

— **ahal**. Ordain efcatcen darotçut / Neure ahal guztia / Cein dagotçun eredura / Beita gauça gutia (E 11-182). Ecen beguiac nauari ahal deçan guztia / Gauça chöll itfuffia da, eta icigarria (M1 104-2789). Ez ahal naute burlatu / Hirur nola hirurec, Bere hitçac iduquitcen / Dituzte Erregueec (N 81-1273). Baita E XXXIX-334L, 8-134, 47-910, 85-1730, 97-2009, 133-2869, 143-631L, 154-864L, 154-867L, 182-1183L, 191-3373, 205-3690, 221-3949, 258-4815, 274-5191, 274-5191, 278-5287, 284-5419, 293-5618, 326-6346, 328-6401, 339-6710, 354-6898, 382-7534, 394-1970L, 410-8096, M1 12-180, 27-595, 39-932, 49-IZ, 50-1219, 59-1493, 69-1773, 72-1867, 74-1905, 89-2341, 105-2830, 110-2752, 112-3033, 127-3504, M2 12-185, 15-275, 24-543, 38-903, 117-2903, 119-2965, 120-2989, 130-3166, 132-3224, 144-3525, 152-3750, 172-251L, 180-475L, 203-4097, 207-4178, N 9-9L, 45-561, 57-802, 65-969, 172-3102, 142-2498, 181-3268, 216-3942, 233-4308. — **ahala**. Eta çuc ene aingueru / Beguiraille leiala, / Ciñez emplega çaçu / Ceure eguin ahala (E 76-1536). Ene manamenduetan emplegaçac ahala, / Arimarena beçala gorputçaren erbala (M1 15-263). Hire amoreac gatic / Hire gorputz herbala, / Iauntcico dic eguiteco / Hiri ontalfun ahala (N 15-32). Baita E 22-408, 38-676, 65-1308, 92-1902, 269-5089, 378-7490, M1 16-295, 40-970, 49-1215, 64-1670, 126-3468, M2 162-4015, N 49-647, 66-974, 229-4219, 235-4350. — **ahalac**. O dohatfu lurecoen / Bitarteco leialac, / Emplegatçatçue gure / Gatic ceuen ahalac (E 15-276). Obra hauc barkhatcen tuzte bekhatu venialac, / Handiagoeç dituzte handiago ahalac (M1 23-492). Baita E 97-IZ1, 97-2002, M1 15-IZ1. — **ahalec**. Iainco ecin offoqui concebitua, indaçu gratia ene ahalec dirauten beçambat çure concebitceco (M2 171-222L). — **ahalecoa**. Arima eta gorputçaren offoqui cerbitçoa, / Offrendatcen darotçut hec errenda

⁴ Hitza Lhanderen DBFn aurkitzen da. Honek J. B. Darricarrereren eskuz idatzizko hiztegitik hartua da.

ahalecoa (M2 207-4189).⁵ Baita M2 55-1341. — **ahalaren**. Vrriquimendu eta onherizte gure ahalaren gañecoaz (M1 22-IZ1). — **ahalen**. Bidea iracats daçu behar dudan lekhura, / Eäquer darotçut emanen ahalen eredura (M2 123-3047). — **ahaletan**. Ezta bada folamentqui ahaletan çaurthuren, / Subftantian barrenra da orobat cehaturen (M1 99- 2643). Arimaren ahaletan lehen eta bicia, / Eçagutcen dugu dela adimendu arguia (M1 99-2651). — **ahalaz**. Eta fauora naçaçu / Ceure handi ahalaz, / Bai eta gueriça ceure / Banderaren itçalaz (E 17-310). Eta vrgatz etçatçue ceuen handi ahalaz, / Hautatu direnac çuen baderaren itçalaz (M2 33-755).

AHAL (precedido de verbo; en algunos ejs. ‘tantos como’)

— Ikhuffiric Antechriftec preftuen aufartcia, / Hill beharrez afma ahal eguiñen du guztia (M1 72-1850).⁶

—
Iratchaquiuren gogorqui çαιο min generala, / Eta punituren afma molde guztiz ahala (M1 99-2648).⁷ Baita M1 112-3048.

AHALAZ, en lo posible (frecuentemente tras bere, gure... ‘en cuanto pueda, en cuanto podamos...’)

— **ahalaz**. Efcaraz eguin ditutçu / Etcheberri ceure obrac, / Oharatu nahiz ceure / Ahalaz herritarrac (E XVI-XCVI). Heure ahalaz ardiatfac contritionea, / Iauna ona offenfatuaz cein baita dolutcea (M1 22-457). Hunela hañi citçaien / Nigarfuei mintçatcen, / Bere dolua ahalaz / Ceroela arintcen (N 148-2627). Baita E 108-2273, 116-2469, 118-2515, 182-1181L, 221-3964, 246-4558, 258-4821, 375-7403, M1 60-1516, 72-1862, 114-3104, 123-3387, M2 29-656, 37-873, 97-2409, 171-207L, 171-210L, 173-268L, 176-329L, 182-502L, N 56-790, 60-865, 167-3016, 212-3888.

AHAL BEZAIN (seguido de adjetivo, adverbio o expresión adverbial) «Autant que possible»

— **ahal beçain**. Guehiago ahal beçain humilqui aut othoizten / Obratcho hau mefpreçai gogorqui ezteçaquen (M1 4-27). Adoratcen çaitut (Iauna) ahal beçain humillic (M2 15-170). Baita M1 56-1423, M2 8-109, 15-268, 34-792, 51-1217, 51-1218, 205-4146,

AHAL BEZAINBAT «Autant qu’ il se peut»

— **ahal beçambat**. Gorputz faindua ere ahal nuqueen beçambat preparationerequin eta deuotionerequin es nuen errecibitu... (E 141-580L). Iongoicoa, creatura bachoënac efquerrac, / Ahal beçambat itçultcen daroquitçut ederrac (M2 118-2927).

AHALEGIN, lo posible, empeño, esfuerzo

— **ahal eguin**. O Iainco iaun eta ceru / Goraren erreguea / Iainco aita ahal eguin / Guztia iabea (E 39-725). Ez beraz ardiatçquic, ahal eguin guztiaz, / Complituqui goça adin erran dugun gloriaz (M1 23-471). Baita E 112-2358, 120-2560, 380-7518, M1 14-211, 25-537, 122-3363, 137-3779, M2 103-2570. — **ahal eguiña**. Hura ohi duc verthute / Guztien erreguiña, / Ardiatçteaz eguiquec / Heure ahal eguiña (E 99-2052). Guztiarequin bortcha çac heure ahal eguiña; / Iaunac fñuriren daroc efcaz çaiquen dohaña (M1 22-463). Baita E 134-2900, N 129-2248. — **ahal eguiñac**. Mirets etçatçue Saindu handiaren eguinac, / Eta lauda emplega çeuën ahal eguinac (M2 28-618). O Propheta, Apofstolu, / Martir, eta Virginac, / Emplegatçatçue gure / Gatic ahal eguiñac (N 173-3128). — **ahal eguinaren**. Hartaracotz iducaçu hala nola ceurea, / Ene ahal eguinaren bethiere chedea (M2 28-624). — **ahal eguiñera**. O Iongoico guehiago defira eztuçuna, / Baicen ahal eguiñera bortcha dadin prefuna (M2 86-2125).

AHALGUZITAKO, todopoderoso

⁵ E 8-12 («IV. BVRVA. // Othoitz perfect eta Generalac, hamecara pontutan») eta M2 205-207 («BVRV III. // Othoitcez. // Othoitz perfect generala Iaincoari») bertso berberak, aldaketa txikiren bat salbu.

⁶ P. Altunak (1981: 242) zera dio: «asma: asma ahal guztia den sintagma puskatua dago».

⁷ Altuna (aip. lan.: 320): «asma molde guztiz ahala: hots, asma ahala molde guztiz: de todas las maneras imaginables».

— **ahal guztitacoa**. Sinhetfen dut iainco aita / Ahal guztitacoa, / Ceñac creatu baititu / Ceru lur itfalloa (E 6-86/M2 201-4042/N 27-242). Baita E 37-662, 45-862, 122-2602, 127-2722. — **ahal guztietaco**. Ordean ez tire hirur / Ahal guztietaco / Bañan folamentqui bat da / Ahal guztietaco (E 127-2726, 128-2728). Baita 295-1590L. — **ahal guztietacoa**. Iainco ahal guztietacoa eta vrricalmendutua... (E 203-1304L). Baita E 213-1351L, 228-1464L, 241-1486L, 252-1513L, 270-1529L. — **ahal guztietacoac**. Iainco ahal guztietacoac, gure egun eta obra guftiac bere baquean difpofo detçala (E 215-1418L). Baita E 279-1550L.

AHALIK

AHALIK... -EN(A), lo más... posible

— **ahalic**. Cofeffatceco ahalic hobequiena preparatu çarenean othoicean aphur bat behlaurico egonen çare cofeffatoquiaren aldean (E 139-538L). Baldin eta ezbacindu manamendua eguin, / Ahalic dignequiena ni ere hurbill nendin (M2 79-1931). Bi espoñac cirenean / Borda charrean farthu, / Ahalic hobequiena / Baçuten gueriçatu (N 46-583). Baita M1 56-1424.

AHALKATU, AHALKETU, avergonzarse

— **ahalca**. Baldin ezpaduc emaquec heure efcua heure ahoaren gañean, har ezaçañat, hitz erhoan eta ahalca ezadin... (E 186-1276L).

AHALKATZAILLE, el que causa vergüenza

— **ahalcatçaillea**. O Medicu hoberenen, Iaun ahalcatçaillea, / Eriaren fendatceco indaçu iaquitea (M2 83-2038).

AHALKE, vergüenza, temor, afrenta

— **ahalque**. Orhoituco çaren bekhatuac gogoan vngui har etçatçu eta ahantzeco beldur baçare efcribuz ematcitçu eta dita cofefforari ahalque eta vrriqui handi batequin iracur diotçotçu (E 138-513L). Çuri guelditu citçaitçun / Victoria offoa, / Hurur etfaiei ahalque, / Eta mefprecioa (N 203-3707). Baita E 152-811L, 180-3236, 220-3927, 265-4997, 305-5903,⁸ 327-6394, 375-7413. — **ahalquea**. Ondicoa handi daite, eta handi fufpira, / Ahalquea ere handi mundu guztia beguira (M1 63-1600). — **ahalqueac**. Calte eta ahalqueac / Azken iuiamenduan, / Har eznaçan iuiatcera / Iaufen çaren orduan (E 227-4135). Baita E 208-3748, 389-7681. — **ahalquec**. -Efparrantça handia dut / Hala eguinen çaitçula / Eta ahalquec hartcera / Vtcico eznauçula (E 189-3340).⁹ — **ahalqueaz**. Nefcatoen ahalqueaz eguiquec probetchua, / Eta hequien calteaz heure faluamendua (M1 138-3807). — **ahalqueric**. Eztuela ahalqueric ene deffendatcera, / Eztiqeat nic halaber, hire fauoratcera (M1 14-233). — **ahalquerequin**. Ahalquerequin fartcen naiz / Çure etche fainduan, / Arren iduqui eçaçu / Ene artha ceruan (E 29-537).¹⁰ — **ahalquez**. Saindu handia, hurbilltcen naiz / Çure beguitartera / Ahalquez betheric çure / Humillqui othoiztera (E 10-175). Ahalquez gordearaci / Naute çokho illhunetan, / Alleguia ia ni hilla / Afpaldico vrthetan (E 341-6751). Efcua çabaldu ohi / Ciñaroen probeei, / Guztiz ichill eta ahalquez / Ecin aufartatuei (N 209-3819). Baita E 186-1282L, 227-4119, 237-4342, 319-6186.

AHALKE IZAN, avergonzarse

— **ahalque**. Efcua ere heda eçac leguearen gaiñera, / Ecen cotoña bera duc ahalque hurbilltcera (M1 16-284). O Lybaneco alcifre / Iharcen etçarena, / Eta arramu ozpriñaren / Ahalque etçarena¹¹ (N 128-2228).

⁸ E 303-305 («Bekhatuen barkhamendu efcatcen da») eta E 316-318 (ÇAZPI SALMVAC. // Iaincoari bekhatuen barkhemendu efcatceco) bertso berberak dira. Pasarte hau, beraz, errepikatua dugu.

⁹ M2 16-18 («Te Deum efcaraz») eta E 186-189 («Te Deum laudamus») ditugu eta bertsoak ia hitzez-hitz errepikatzen dira.

¹⁰ E 29-30 («III. ARALDEA. // Eliçaco othoitcez») eta M2 41-42 («BVRV VI. // Eliçan fartce eta illkhitcecoac») bertso berberak, hau bestea beste.

¹¹ OEH I 34: «H: ‘laurier qui n’avez pas peur de la fondre (qui n’êtes pas intimidç)».

AHALKEGABE, desvergonzado

— **ahalquegabeac**. Çoazte ilkhi çaitetzte / O ahalque gabeac, / Ilkhi çaitetzte templuen / O profanatçailleac (N 106-1762).

AHALKEGABEKI, desvergonzadamente, impudentemente

— **ahalquegabequi**. Emacumeac itfufqui eta ahalque gabequi hafcatu tut (E 151-802L). Bai halaber gaztigua, baldin eta çureac, / Ahalque gabequi hauften bacituzten legueac (M1 12-162). Damu eta dolore dut neure bihotz guztiaz, / Ahalque gabequi çure ordenantça hautfiaz (M2 73-1729). Baita M1 106-2860.

AHALKEGABETASUN, desvergüenza

— **ahalquegabetaffunaz**. Neure ahalque gabetaffunaz eta gaichtaqueriaz afferatceco occafione eman daroet (E 147-710L).

AHALKERIA, confusión, vergüenza

— **ahalqueria**. Obra on hautçaz mucui / Eguic beraz handia, / Eztuentçat iuiamendu / Hartan ahalqueria (E 116-2460). Neure efparrantça çure / Baithan dut ifirña, / Iauna ezaçula permiti / Dudan ahalqueria (E 283-5386).

AHALKEIZUN, AHALKESUN, vergüenza, infamia, deshonra

— **ahalquefunez**. SAindu handia hurbilltcen naiz çure beguitarera, / Ahalquefunez betheric humillqui othoiztera (M2 206-4175).

AHALKETSU, vergonzoso, pudoroso

— **ahalquetfua**. Ama chahua, / Ama huts eguin gabea, / Ama ahalquetfua, / Ama maitatcecoa, (E 394-1962L).

AHAMEN, bocado, parte, porción

— **ahamen**. O ahamen, Ezechiel, Saindu prophetarena, / Hura ùen, duda gabe, ene erranarena (M1 26). Edo bere bekhatuen caufaz, edo Adamen, / Ceren ahoratu çuen deuecatu ahamen (M1 42-1006). — **ahamena**. Lagun gabe ioan ninduen portuetan barrena, / Gariçuma barurtcera ian gabe ahamena (M1 26-572).

AHAZTU, AHANTZI, olvidar, olvidarse

— **ahantci**. Azken cofefioan bekhatuic ahantci bacinduen lehenic bekhatu hura cofeffatu behar duçu (E 138-518L). Ordena hau eztuc behar niholatan ahantci, / Ecen ondrac ciagoztec prefunei differentqui (M1 29-677). Altchatcean bercetcho hau eztuc behar ahantci, / Heure othoitça deçaquentçat moldezqui (M2 45-1057). Baita E 141-571L, 141-573L, 275-5225, 333-6555, M1 55-1397. — **ahantz**. Gure aita ezteçala / Ahantz faindu othoitça, / Hau duc sacramentalien / Nombre facratu bortça (E 106-2226). Hain lafter ahantz çaçuen ceüen eguin bidea, / Bici guztian fainduqui gorde behar leguea (M1 124-3419). Eztetçatçuela ahantz / Ceuen lagun tristeac, / Nola Iofeph, Pharaonen / Guiçon efquer gabeac (N 172-3093). Baita E 274-5187, M1 124-3413, M2 37-876, 77-1880, 86-212. — **ahantcia**. Eliçaracoan ere duçun nitçaz antfia, / Eta eznaçaçula vtz bethico ahantcia (M2 91-2239). Humilltaffun ahantcia / Çuc cinduen orhoitu: / Parabifu çabala çuc / Gende fainduz publatu (N 235-4341). — **ahantciez**. Vrthean behin bedere aithor etçac gaizquiic, / Ahantciez orhoitceco edirenic aftiac (M1 19-366). Bai halaber gañeraco berce dohain handiez, / Hala nola orhoituez, orobat ahantciez (M2 38-906). — **ahantciren**. Eguin dieçaquedaçu / Fauore hura arren, / Neuri ere çure legueac / Eztçaiçquit ahantciren (E 251-4658). Claro berce Ceruaren charho biftagarriac, / Gau egunec ahantciren tuzte bere aldiac (M1 88-2326). Baita M1 134-3704. — **ahantciric**. Eztute batre içatu / Çure beldurtaffunic, / Aitcitic hill nahi naute / Çu guztiz ahantciric (E 206-3702). Doloreac ahantciric bere plazeretara, / Vorondoateac emanen dituzte vanotara (M1 77-1981). Baita M1 88-2313. — **ahantzten**. Harritcen naiz ikhuftean / Çure ichterbeguiac, / Ahantzten tuztela çure / Manamendu hertfiac (E 243-4485). Bicitcean eguin tuen hutfac ditu condatcen, / Chehe chehe daramatça bat etçαιο ahantzten (M1 55-1390). O Iongoico, bethiere fauoratcen nauçuna, / Eta niri dagotanic ahantzten eztuçuna (M2 66-1583). Baita M2 131-3183, 131-3193. — **ahantztera**. Çure legueac gogoan / Ditut erabillico, / Eta eztitut çure hitçac / Ahantztera vtcico (E 209-3786). — **ahantzetic**. Guero ordean fendatu, eta erhaffunetic,

/ Confessio eguitera, beguirauc ahantzetic (M1 22-452). — **ahantzeco**. Orhoituco çaren bekhatuac gogoan vngui har etçatçu eta ahantzeco beldur baçare escribuz ematçitçu... (E 138-511L). — **ahantzecoric**. Ecin ardiatfiren du nihoiz errepaufuric, / Apurtcho batez bedere penen ahantzecoric (M1 99-2646).

AHAZKOR, AHANZKOR, olvidadizo

— **ahantzcor**. Halacotz Iauna delaric gaztigura berantcor, / Eztuc ceren enganatu alleguia ahantzcor (M1 91-2408).

AHAZGARRI, AHANZGARRI, lenitivo, que hace olvidar

— **ahantzgarri**. Orduan içanen dire huffu Apoftafiac, / Iraganen ahantz garri azkhenic ethorriac (M1 64-1646).

AHARAIA, burla, mofa

— **aharaia**. Bañan ceruco iaincoa / Hetçaz bada burlatcen, / Eta equin gogoetex / Aharaia eguiten (E 177-3141).

AHARANTZA, lenguaje, lengua

— **aharantça**. Arren estima eçaçu çuc ere ohorea, / Aharantça arrotz batez fubieta mintçatcea (M1 7-76). Hala duenean bada hiffia aitciñatu, / Eta onei penen lotfaz aharantça tapatu (M1 74-1918). Laudorioac emanic neure antce aphurraz, / Berceac ere deitcen tut aharantça laburraz (M2 18-358). — **aharantçaz**. Ondra baicen eztuqueçu, Iaun Prelata arrotçaz, / Entçutea mintço dena beldurqui aharantçaz (M1 7-70).

AHARI, carnero

— **ahariac**. Mendi gora iauci ciren / Ahariac beçala, / Eta aldapac faltatu / Billdots çumeac beçala (E 261-4892). Mendi gorenei orobat / Eta çuec mendiac, / Ceri iaci ciñaizcoten / Hala nola ahariac (E 262-4906).

AARON, Aarón (nombre propio).

— **Aaron**. Hala oraño orhoitu cen / Etche Ifraelenaz, / Hala fiñean Aaron / Bere apheçarenaz (E 265-4993). O Aaron, aphez handi iuduec altchatua (M2 71-169). — **Aaronen**. Aaronen etcheac du / Hura bera eguiten / Ceren baitio fauore / Beharrea eguiten (E 264-4975).

ABADE, abad.

— **abbadeen**. Abbadeen beftetacotz. // O afco fraide deuoten / Aita buruçaquia, / Ceure orenen entçuteco / Har eçaçu aftia (N 201-IZ1).

ABANDONATU, abandonar.

— **abandonatu**. Iofephec gogoan beharrez abandonatu nahi cintuena, ardiats dieçadaçu gratia fuspicione gaixtoen burutic khalfatceco (M2 178-402L). — **abandona**. Ez gaitçatçula bada othoi / Abandona menean, / Bañan çagozquigu hurbill / Bethiere aldarean (E 290-5556). — **abandonatua**. Iaun behar orduan ceure propioec abandonatua ardiats dieçadaçu gratia ezeculan çure abandonatceco (M2 177-359L). — **abandonatceco**. Andre doloretan iarraiquia, ardiats dieçadaçu gratia tribulationetan ez Iaincoa abandonatceco (M2 187-630L). Baita M2 177-360L.

ABAZUZA, granizo.

— **abachuffez**. O Iongoico Eliaffi belea egorria, / Bai Daniel prophetari abachuffez oguia (M2 89-2199)¹².

ABENDU, diciembre.

¹ O Iongoico Eliaffi belea egorria, bai Daniel prophetari abachuffez oguia (E 74-1484). Konposatzailearen hutsa, dudarik gabe..

— **abendoa**. Abendoa. // Abendoac hogoi eta hameca egun ditu (E LXV-IZ1). Baita E XXIV-59L, E XXXVII-289L, XXXVIII-317L. — **abendoac**. Hogoi eta hameca egun ditufte çazpi illhabethe hauc, iaquiteco vrtharillac, martchoac, maiatcac, vfttailac, abufttuac, vrriac eta abendoac (E XXIV-51L). Baita E LXV-382L. — **abendoan**. Iaquin nahi duçu 1639 garren vrthean abendoan cembat garren egunean içanen den illhargui berria (E XXX-164L). Baita E XXXVII-298L. — **abendoaren**. Efteiac concilioaz deuecatuac dire abendoaren lehen igandetic Trofaniaraño (E XXXVIII-328L). Baita XXXI-183L, XXXVIII-313L. — **abendocotz**. Sibyllen propheta generalen gañean. // Abendocotz Noela (N 20-IZ4). Azken Iudicioaren gañean canta abendocotz (N 164-IZ2). Baita N 13-13L, N 13-IZ4, N 13-IZ6, N 22-IZ3, N 25-IZ5.

ABERASTASUN, riqueza.

— **aberatztaffun**. Eztuquela aberatztaffun bidegabezcoen guoaric ecen etçaizquic deufic valiату, herfuraco eta vengantçazco egunean (E 184-1230L). Ceure aberatztaffun, eta handigoa confidera çaçu, eta halaber ene gabetaffun eta ezteuftaffuna (M2 172-240L). — **aberatftaffunetan**. Nic behintçat guehiago / Placer hartcen dut hartan, / Ecen mundu hunetaco / Aberatftaffunetan (E 209-3778).

ABERASTU, enriquecerse.

— **aberatftea**. Aberatftea ahal daitequen dohatfutaffunic handiena efitatu dut (E 154-867L). — **aberatzteagatic**. Berce batçuec beçala aberatzteagatic eta ohoratua içateagatic hequin bekhatuac eguin tut (E 160-990L). — aberatfteco. Aberatfteco afmatu ahal dudan bide gaichto guztia billhatu dut (E 154-864L). — **aberatften**. Arren bada bethe çaçu ontaffun munducoez, / Halaberqui aberatften duçula Çerucoez (M2 108-2685).

ABERATS, rico (en fortuna, riqueza).

— **aberats**. Aicen fpirituz probe / Gaichtaquerietaraco / Bañan ordean aberats / Obra fainduetaraco (E 116-2463). Huna non diren halaber vrrezco buruteac, / Ddiamant aberats eta perleriaz betheac (M1 88-2312). Eçen bethi çare puchant eta aberatz moianez / Orain aldiz etçaitela vnha efcatcen naiçenez. (M2 12-177). Baita E 270-5105, M1 24-500, M1 113-3056, M1 113-3083, M2 131-3190, N 200-3639. — **aberatfa**. Bañan çure baithan nola / Baitut neure eſperantça, / Hala faura naçaçu / Oothoi iaun aberatfa (E 237-4346). Hartaracotz Ceru lurren Erregue aberatfa / Accorda eçaçu arren ene triste othoitça (M2 53-1264). Baita M1 47-1135, M2 22-483, M2 66-1591. — **aberatfaz**. Lauda eçaçue ceru / Içarratuen caufaz, / Cergatic eguin dituen / Hain antce aberatfaz (E 196-3489). Certçaz ertchatcen baitçaitut ahal beçain deuotqui. / Arren efcu aberatfaz iffur açu francoqui (M2 205-4147).¹³ — **aberatfen**. Guehiago ciñelatic / Aberatfen vmea, / Eta hequin ontaffunen / Primu eta iabea (N 229-4210). — **aberatfena**. O Erregue noble eta Price aberatfena / Magnificoqui indaçu on efcatcen naiçena (M2 57-1376). Baita M2 139-3391, M2 173-265L. — **aberatfez**. Hargatic dire probeac othoiztera gurentcen, / Ceren ditutçun ontaffun aberatfez bethetcen (M2 22-500).

ABERTIMENDU, advertencia, aviso

— **aduertimendua**. Arraçoin da, Iefus Chrifto, den aduertimendua, / Eliçatic illkhitceco noiz baituçu ordua (M2 87-2138). Iongoicoa, aditu dut ezquillaren foñua, / Azken armaz veztinadin dut aduertimendua (M2 92-2271).

ABERTITU, advertir, avisar, poner al corriente

— **aduertituric**. Iefus aiticinetic Ama Virginia Aingueruaz aduertituric concebitua... (M2 176-340L).

ABOGADU, abogado ('protector.' y abogado legal, letrado)

— **aduocat**. Ea beraz lurrecoen / Aduocat hautetfia, / Gure gana vrricariz / Itçul açu beguia (E 294-5644).¹⁴

¹³ E 8-135: Cerçaz ertchatcen baitçaitut ahal beçain deuotqui. Arren efcu aberatfaz iffur açu francoqui.

¹⁴ Esaldi berbera M2 31-715. Izan ere «Ama Virginari Salue»a dugu. Hona bi bertsioak:

Baita E 35-632. — **aduocatic**. Aduocatic ezta ceren hautatu ararteco, / Ecen Cerua da faltan mendecu efcatuco (M1 84-2213). — **aduocatçat**. Hirur garren aduocatçat eguic Ioseph preftua, / Iesus Chriftec lurrean cela berac Aita deithua (M2 32-729). O dohatfua çu çaitut aduocatçat hautatu, / Eta hartaracotz çure Meçara naiz preftatu (M2 58-1398).

ABIADURA, impulso, marcha.

— **abiadura**. Arren ather dioçoçu vhiñari joiadura, / Eta haïçeari ere bere abiadura (M2 150-3683). — **abiaduraz**. Auiaduraz bolatcen guero campoetara, / Libertaterequin nahi ianhariz bazcatcera (M1 129-3559).

ABIATU, ponerse en movimiento, echar a andar, dirigirse (a, hacia).

— **aiiatu**. Itfaffoa auiatu / Cen aitciña iheffi, / Icuturic heldu cela / Cuenean ikhuffi (E 261-4883). Oñhaceen foffritcera behar du auiatu / Baldin huts lohienetic badoa chahutua (M1 59-1486). Lurra ikharatu cen eta / Airea iharroffi, / Soldaduac icituric / Auiatu iheffi (N 130-2256). Baita E 32-576, E 261- 4898, E 273-5168, N 192-3483, N 33-333, N 72-1094, N 83-1313, N 86-1369, N 86-IZ2, N 146-2572, N 147-2604, N 37-408, N 68-1024, N 104-1726. — **aiiatcen**. Iauna egun cerengatic / Baitcare ohoratcen / Proceffionean naiz / Hargatic auiatcen (E 32-576). — **aiiatuco**. Eçen haren aitcinean / Cu çare auiatuco, / Harc eguin behar dituen / Bideen aphaintceco (E 202-3644). — **aiiaturen**. Hura da Orientetic lafter auiaturen, / Eta mundu guztia du erreric biphillduren (M1 80-2079).

ABIO, ABIA-, partida de viaje, a punto de, en marcha.

— **aiuetan**. Hala lafter darabilla naguien manariac, / Auietan eraguiten diotçala mendiac (M1 108-2922). Arren bada, Iaun puchanta, mana çaçu haicea, / Auietan aitçiñera daraguigun bidea (M2 148-3647).

ABISATU, avisar, dar consejo.

— **abifatu**. Lehen ere aitciñetic quintuen abifatu, / Antechrift gaixtoac behar çuela Munduratu (M1 70-1797). Allabañan berce bidez / Ia hec ciren bihurtu, / Eceñ Aingueruac hala / Cituen auifatu (N 78-1220). Baita M2 83-2034. — **abifatua**. Hartaracotz çuhur eta / Abifatua denac, / Mugaz dorozquitçu bere /Erantçunen auhenac (E 321-6216). Eguiquec beraz hain handi dohañaz probetchua, / Ezin cela excufatu gabe abifatua (M1 28-646). Baita M1 99-2655. — **abifatcen**. Berrogoi vrthez emequi / Egotu nintciaien, / Abifatcen nituela / Cirela enganatcen (E 170-2987)¹⁵. Baita E 322-6256. — **abifatcera**. Baita eri naicenean Apeça abifatcera, / Sacramendu menecoac dathordan ematera (M2 54-1294).

ABISU, aviso, consejo.

— **abifu**. Efca çaitetze halaco aldietan abifu, / Beharco duçu iaquinen erranetan guelditu (M1 125-3453). Berceren auifu onac mezpereçatu tut (E 159-971L). Baita E 61-IZ2, M1 27-599, M2 105-2621. — **abifua**. IRACVRTÇAILLE DEVOTARI EGVILLEAC LIBVRV HVNEN ABISVA (M1 4-IZ). Baita E 7-IZ1, E

Semearen ondoun tic Amac credit handiac,
Hari ere eguitçic heure othoitç garbiac.
Agur Erreguina Ama bihotz emearena,
Eta eſperantça Chriſtau penatu guztiena,
Nigarrezco haranetic çuri auhen trifteac,
Heltcen darozquitçu Eua flacoaren vmeac.
Ea beraz lurrecoen, Aduocat hautetfia,
Gure gana vrricariz itçul açu beguia.
Arhen partiadan Seme Sainduaren bifaia,
Othoi dieçaqueguçu eracutfi arraia.
Hala eguiqueçu Andre manfo eta ezta,
Aguer dieçaqueguçu ceure efnez hacia.

Agur erreguina, ama / Bihotz manfoarena
Eta eſperantça Chriſtau / Penatu guztiena.
Negarrezco celhaietic / Gure auhen trifteac,
Heltcen darozquitçu Eua / Flacoaren vmeac.
Ea beraz lurrecoen / Aduocat hautetfia,
Gure gana vrricariz / Itçul açu beguia.
Eta azquen partiadan / Sabeleco fruitua,
Othoi dieçaqueguçu / Eracutfi laindua.
Hala eguiqueçu andre / Manfo eta arraia
Eracuts dieçaqueguçu / Othoi haren vifaia.

¹⁵ Bertso hauek Eliçararen bigarren partearen hasieran daude («Orenetaco othoitçez. Igandetaco cantac») Dauitec gonbidatcen du bat bedera laincoaren adoratcera izenburupean, lau bertsoetako hamazortzi ahapaldi ditugu. Bertsook hamaseigarren ahapaldia osatzen dute. 296-299 orrialdeetan zehar, «Hillen officioa»ri dagokion Inuitatoriumak ere hamazortzi ahapaldi berberak ditugu.

26-IZ2, E 33-IZ1, E 70-IZ1, M1 8-IZ, M1 106-IZ1, M2 5-IZ2, M2 29-IZ3, M2 43-IZ4, M2 47-IZ3, M2 53-IZ2, M2 60-IZ2, M2 115-IZ6, M2 131-IZ3, M2 143-IZ5, M2 172-258L, M2 172-IZ4, M2 175-IZ3, M2 179-IZ3, M2 181-IZ7, M2 183-IZ4. — **abifuac**. Hauc guztiaç prefta daiten dirade abifuac / Eta onera detçaten itçul penfamenduac (M1 79-2047).

ABOATU, confesar, reconocer.

— **aboatu**. Pena particularentçat hau behar duc notatu, / Cein ohi baitute çuhur guztieç auoatu (M1 106-2858). — **aboa**. O Iongoico guztiz ona / Arren neure othoiçta, / Auoa dieçadaçu / Duçun leguez puchantça (E 4-39). Haren errefpetura othoi / Galdeguiten dudana, / Auoa diecadacu / Arren othoi dohaina (E 41-763). Baita M2 147-3613. — **aboatcen**. Halaber auoatcen dut / Hilletaric bitztea, / Fiñean cofeffatcen dut / Bicitce fin gabea (E 47-901). Nic ere auoatcen dut / Hutfen barkhamendua, / Confeffioa hargatic / Dela bai baptifmua (N 29-277). Baita E 7-125, E 124-2637. — **aboatcera**. Ea bada (Iongoicoa) eguin bideen aldera, / Ene errequefta çathoz, othoi, aboatcera (M2 22-478). — **aboaturen**. Ecen iaunac ezan bere / Seme auoaturen, / Non eztuen heure ama / Eliça eçaguturen (E 106-2213). Eçen Ieffuffec vmetçat ezau auoaturen, / Non ez nauquen ni lurrean amatçat aithorturen (M1 31-719).

ABORRITU, aborreçer, detestar.

— **abhorritcen**. Bere aita propia du abhorritcen prefunac, / Herioac hambat ditu arrotzen eçagunac (M1 46-1133). Iauna abhorritcen duçu gaitz guztien billduma, / Eta hetaric guardatcen maite duçun prefuna (M2 110-2750).

ABRAHAM, Abrahám (nombre propio).

— **Abrahamen**. Enganatu duenean Abrahamen hacia, / Guero lafter emanen du berac legue nahia (M1 67-1713). Guztiz ere Abrahamen cafta berantiarrac, / Iraganen ordain ditu eracutfiren kharrac (M1 73-1875). Baita M2 125-3088). — **Abrahami**. Cin eguin cioen leguez / Gure aita Abrahami, / Egorrico cerocula / Saluatçaillea guri (E 202-3628). Hala eguinen çuela / Erran ceroen aitei, / Abrahami eta haren / Hacitic ethorriei (E 270-5113).

ABRE (ABERE), mamífero mayor doméstico.

— **abre**. Haren oñaren azpico / Eguin tutçu ardiac, / Idiac eta larreco / Berce abre guztiaç (E 371-7322). Lar abre edo chorien ahotaric gorderic, / Eta arrañei apafta ere eman gaberico (M2 101-2502). Choriec orobat dute / Eguin en errepica, / Abre mutueç orobat / Accorduzco mufica (N 55-755). Baita N 212-3878. — **abrea**. Iauna çuc eman ciñoen Adami Iauntaffuna, / Lar abrea manatceco bai arrairi hegatz duna (M2 155-3817). — **abreac**. Abreac eta elhiac / Orobat eguiçue, / Sugue eta hegatztiñac / Orobat eguicue (E 192-3402). Mendi gorac higuituren dire eta naueac, / Eta abreac dituzte largaturen leceac (M1 80-2068). Arrañac ere iauci / Ciren paguz vrean: / Abreac balfoan, eta / Hegatztiñac airean (N52-703). Baita E 358-6984, M2 112-2804. — **abreec**. Ecen bere baithan dire haguitz iharroffiren, / Abreec ere dituzte marhubiac eguiñen (M1 77-1996). Baita M2 19-377, N 44-552, N 49-649. — **abreen**. Baldin eçagutcen banu / Ecen facrificioa, / Agradatcen litçaitçula / Abreen odolezcoa (E 331-6502).

ABSALON, Absalón (nombre propio)

— **Abfalonec**. [...] nola Dauiten femeec dohain bereciac baitcituzten, nola Salamonec cuhurtcia, Abfalocec edertaffuna, &c. (M2 175-314L).

ABSOLUZIO, absoluciñn

— **abfolutionea**. Bañan gaitçatçu caltetic haftanduac iduqui. // Abfolutionea / Ama virginaren [...] (E 379-IZ3). Aithortcen dut Apheçaren abfolutionea, / Deus eztefa falta baçait difpoçtionea (M2 77-1864). Bait, E 165-1117L, E 181-IZ3, E 183-IZ1, E 185-IZ2, E 215-IZ2, E 379-IZ3, M2 77-1873, M2 84-2058. — **abfolutioneac**. Eliçaco Apheçaren abfolutioneac, / Hutfac barkhatcen tuela, bañan ez açoteac (M1 24-507).

ABSOLBITU, absolver de pecado.

— **abfoluitu**. Abfoluitu eta. // Milla darozquitçut efquer, [...] (M2 77-IZ3). — **abfoluitcen**. Abfoluitcen denean. // Magdalena andreari hobenac [...] (M2 77-IZ2). — **abfoluitceco**. Eguia dela guztieç, hilltceco orenean, / Abfoluitceco efcua dutela men menean (M1 22-444). Baita M1 21-IZ1, M1-IZ2. — **abfoluatcera**. Baldin ordean herori / Hartan bahaiz erori, / Abfoluatcera hoaco / Nigarrez Prelatari (E 105-

2203).

ABSTINENT, abstinente

— **abftinentac**. Abftinentac burua du erne egui-bidetan, / Eta amudioa da choll eder Chrifttaüetan (M1 36-869).

ABSTINENZIA, abstinencia (de carne)

— **abftinentia**. Bihotça halaberqui / Garbi deçan eduqui, / Eman abftinentia / Hefteco haraguia (E 204-3673). Erraten da Iefus cela nekhatu barurean, / Iainco ona abftinentia indaçu bicitcean (M2 50-1187). Baita M2 204-4123.

ABUNDANTEKI, abundantemente

— **abundantqui**. Arren pocheluetaric othoi libra eçaçu, / Guero abundantqui çeuere gratiaz bethe çaçü (M2 89-2181).

ABUNDANZIA, abundancia

— **abundantia**. Halaber gauça guztien / Demon abundantia, / Eta haren onhetĎei / Berdiñeco çoria (E 386-7628).

1 ABUSATU, abusar

— **abufatu**. Bañan guztiz dolore dut çureaz beregainqui, / Ceren abufatu dudan ontaffunaz lachoqui (M2 76-1827). — **abufa**. Gonfefiora preparatu gabe ioatetic beguirautçu, hain gauça fainduaz abufa ezteçaçuntzat eta iaincoac puni etçaitçantçat (E 137-483L). Ordean ezteçaçagula abufa eztitaffunaz, / Cerbitçaturen çarela ceure Iuftutaffunaz (M1 34-827). Baita M1 86-2261, M1 121-3310, M2 162-4024. — **abufatuaz**. Damu eta vrriqui dut hunembat beranduaz, / Eta çure ontaffunaz hambat abufatuaz (M2 85-2095). — **abufatcen**. Bañan nola abufatcen baitu nihorc franquiaz, / Hala orducoec ere hain ontaffun handiaz (M1 77-1979).

2 ABUSATU, divertir(se)

— **abufaturen**. Bat baño guehiago da hunela mintçaturen, / Baña dohatfua ceña ez baita abufaturen (M1 64-1642).

ABUZTU, agosto

— **abufu**. Salloñera ekartitçu belhar eta fruituac, / Eta iguzquitçu othoi Abufu complituac (M2 112-2797). — **abufua**. Illhabetheen icenac dire cein bere lerroan [...] Abufua edo agorilla, Burulla, vrria, Hacilla, Abendoa edo Lohilla (E XXIV-57L). Baita E LVII-IZ1. — **abufuac**. Hogoi eta hameca egun ditufte çazpi illhabethe hauc iaquiteco [...] Abufuac, Vrriac eta Abendoac (E XXIV-51L). Baita E LVII-370L. — **abuztutan**. Meaqueec ere ialfanen eztute ardantceric, / Ezta ordoquieec ere Abuztutan garbaric (M1 89-2366).

ADAM, Adán (nombre propio)

— **Adam**. O Iongoico aita Adam / Trauailuz punitua, / Eta Eua erditceco / Miñez gaftigatua (E 71-1417). Baita E 80-1637, E 358-6985, M1 127-3491, M2 99-2466, N 21-139, N 185-3355. **Adamec**. Iainco Aitac ikhuffiric / Herftu cela epphea / Reparatceco Adamec / Eguin çuen caltea (N 30-291). Baita N 125-2153. — **Adamen**. O Maria iaincoaren / Ama bedincatua, / Eta Adamen narrio / Gabe concebitua (E 5-79). Baita E 93-1918, E 361-7073, E 412-8135, M1 42-1005, M1 126-3478, M1 130-3578, M2 32-726, M2 208-4207, N 14-1, N 56-777, N 190-3443. — **Adami**. Iauna çuc eman ciñoen Adami Iauntaffuna, / Lar abrea manaçeco bai arraiñ hegatz duna (M2 155-3816). — Adamenicacoa. Haurtcho iaio berriari bekhatu fortcecoa / Arren chahu dioçoçu Adamenicacoa (M2 69-1659).

ADAR, 1 rama.

— **adar**. Guehiago duc çuhaitça baita adar hautfia / Guibelera, itcal baño haritçac egotcia (M1 28-625).¹⁶ Haurrac ethorri citçaizcon / Eta gende cheheac, / Efcuetan cituztela / Arramu adar ferdeac (N 104-1732). — **adarrac**. Hirur prefuna çarete / Baña iainco bat chollqui, / Çain, ondo eta adarrac / Nola çuhaitz bat beti (E 355-6929).¹⁷ — **adarric**. Guehiago vrac eztu malkharric guelditceco, / Ez çuhaitz edo adarric biçia faluatceco (M2 141-3459).

2 instrumento de viento

— **adarra**. Hanturen du bada fugue dirudien adarra, / Ceñen adituren baitu munduac dehadarra (M 81-2105).

ADATS, cabellera

— **adats**. Adats izpiac cituen / Vrrearen pareac, / Eta beguiac Ceruco / La claren quideac (N 32-317). — **adatfa**. O Eäcumicu arimaren punimendu garratça! / Ecin icenda açaquec laztu gabe adatfa (M1 32-766). — **adafaren**. O çuci handia, çure / Adatfaren izpiac, / Thombatic illkhitcen dire / Nola vrre izpiac (N 140-2454).

ADER, Ader (nombre propio)

— **Ader**. Berriroqui minçatu duc çuhur Ader Gafoina. / Guztietaric hautaçac Iefus Christen guidoiña (M1 8-85).

ADIERAZI, dar a entender, significar, explicar, anunciar

— **adiaracitcen**. Oftia eta calitça / Guero ditu altchatcen / Iefus habean altchatu / Cela adiaracitcen (E 50-990). Mihiric eztute bañan / Aäqui adiaracitcen, / Iongoicoaren gloria / Ea cein handia den (E 373-7348).

ADIMENDU, entendimiento, inteligencia, juicio

— **adimendu**. O iongoico aita ceñen / Adimendu handitic, / Seme engendratua / Baita eta fingabetic (E 13-234). Arimaren emplegaçac leguean botherea, / Memorio, adimendu eta vorondatea (M1 15-266). Gure Erregueri ere conseillari bereac, / Emotcitçu adimendu handiaren iabeac (M2 107-2665). Baita E iv-XV, 83-1700, 84-1706, 186-1271L, 244-4507, 249-4638, M1 38-915, 38-925, 99-2652, M2 7-71, 20-429, 65-1554, 107-2669, 109-2714, 170-167L, 170-189L, 170-191L. — **adimendua**. O Hiuertaffun, guiçonac / Ecin eçagutua, / Ceronec arguitu gabe / Haren adimendua (E 13-228). Allabaiñan, guztietara ecin heda burua, / Iongoicoac berac baiçen, eta adimendua (M1 6-54). Adimendua ere duçu bethi iratçarria, / Eguiten duçula erne gure gañean guardia (M2 16-293). Baita E 59-1188, 97-2005, 113-2390, 218-3875, 274-5196, 322-6248, M1 132-3625, M2 36-833, 39-914, 65-1556, 92-2267, 96-2370, 108-2703, 135-3283, 135-3288. — **adimenduac**. Ene erranac iduquitçac bihotcean gorderic / Adimenduac eztuen gogoeta berçeric (M1 I-17L). Baita M1 57-1434. — **adimenduric**. Batere adimenduric / Buruan eztutela, / Guticia erho batez / Hec guidatcen direla (E 322-6259). — **adimenduarenac**. Arren bada arguia / Arimaren handia / Haiça tçaçu lokhumac / Adimenduarenac. — **adimenduarenaz**. Adimenduarenaz. // Arimaren ahaletan lehen eta bicia, / [...] (M1 99-IZ2). — **adimenduan**. Ene bihotcean finca çaçü borthitztaffuna, / Adimenduan halaber gaucen iaquintaffuna (M1 39-928). Baita M1 62-1583. — **adimendutic**. Buruan emateac erran / Nahi dic Iainco aita, / Aitaren adimendutic / Engendratua baita (E 90-1859). Baita M1 114-3097.

ADIN, edad

— **adin**. Guztiac iaiquiren dire adin gordiñenean, / Eta guiçonac indarra guehien duenean (M1 81-2113). Halaber iaun ona nauçun / Ni ere vrricari, / Beguiratcen dioçula / Ene adin gaffeari (E 337-6658). — **adiña**.

¹⁶ OEHI 144, esaldiaren esanahiaz: «=gehiago da zuhaitza, zeinta adar hautsia izan, haritzak gibelera egotzi itzala baino». Zera dio Altunak (1981: 113): «Hauxe esan nahi du poetak: zuhaitza, baita adar hautsia ere, atzera egotzen duen itzala baino gehiago den bezalaxe...».

¹⁷ N 183-3299 esaldi berbera dugu; are, atal luze bat errepikatzen da bi liburuetan. Izan ere, E 352-362 orrialdeetan «ASTEKO EGUN guztietaco orenac. Iaincoari orenac gutçaz arduraren gañean Igandecotz» ditugun 64 ahapaldi (256 bertso) errepikatuak ditugu N 178-191 orrialdeetan, liburu honen hirugarren partearen hasieran.

Bere bekhatuen caufaz han daraman adiña, / Behin ere ikhulliren ceñen ez baitu fiña (M1 93-2473). Gure Ezcontça lauda çaçu hala nola hequiña, / Baquez eta amudioz daramagun adiña (M2 72-1705). Baita M2 188-656L, N141-2484. — **adiñac**. Guc beçala goçatçatçu Ceruco atfeguiñac, / Eta placerqui eraman fin gabeco adiñac (M1 133-3668). Baita M1 41-984, M2 188-654L. — **adiñari**. Guiçonaren adiñari cioat beguiratu, / Ceña baita leheneco ephetaric laburtu (M1 25-529). — **adiñaren**. Eznaçaçula beraz deit / Adiñaren erdian, / Bici çarenaz gueroftic / Çu secula guftian (E 337-6664). — **adiñen**. Berezte hura Iefus Christen eta Virginia Amaren hirur adiñen eredura eguiten da (M2 188-653L). — **adinetan**. [...] baldin eta ia adinetan farthuric nola Magdalena ez hain propioqui (M2 183-534L). — **adiñean**. Hogoi eta hamairur vrtheco adiñean, / Guztiaç iaiquico dire bere ofen gañean (M1 81-21179). — **adiñetara**. Eta carta demboretan eta gariçuman, adiñetara heldu direnec barurthu behar baitute (E XXXVII-296L). Baita E 413-8169, N 200-3633. — **adiñetacoarequin**. Guehiago nola hirur demboren arauera, [...] adiñetacoarequin dolorofac, eta çahartce edo azken doemborarequin gloriofoac (M2 188-660L).

ADIN ON, edad adecuada (para algo), madurez

— **adin ona**. Guztiarequin metaphoraz fainduqui eraman çuen demboraren lehen parte, deit daiteque gaztetalluna: ondocola, adin ona: azkena, çahartalluna... (M2 183-538L). Eta nola hequin adiñac hirur dembora içatu baitcituen, gaztetalluna, adin ona, eta çaharcia edo azken adina (M2 188-655L). — **adin onecoac**. Halaber Arrofarío edo myfterio gatetallunecoac, guiçatallun edo adin onecoac, eta çahartallunecoac deit daiezque (M2 183-527L).

AZKEN ADINA, vejez.

— **azken adina**. Eta nola hequin adiñac hirur dembora içatu baitcituen, gaztetalluna, adin ona, eta çaharcia edo azken adina (M2 188-655L).

ADINA, particula comparativa de igualdad, que expresa cantidad

— **adiña**. Aditcen dut premietan dela Christau laguna, / Arren fauora eçaçu behar duen adiña (M2 93-2287). Ipphizpicu faindu, martir, / Dotor, eta Virginia, / Çure ordenan içatu da / Ecin conda adiña (N 235-4340).

ADINTSU, de (mucha) edad

— **adintfuac**. Haur ttipittoac beçala, prefuna adintfuac, / Ceñac eguin baitcituzten Iaincoaren manuac (M1 128-3529).

ADIO, adiós, saludo de despedida

— **adiu**. Adiu beraz (Iefus Christu) campora çoaçena, / Eta halarican ere ene baithan çaudena (M2 90-2216). Adiu Iainco femearen / Ama bedeincatua, Hau da çuregana nuen / Ceruco mandatua (N 36-393). Adiu Iauna, aditua othoi guertha naçaçu / Eta Befla fainduaren fiña obran emaçu (M2 56-1364). Baita M2 90-2224, 118-2940, N 81-1271, 145-2565, 147-2597, 147-2599, 240-4441.

ADISKIDE, amigo

— **adifquide**. O Ahaide eta adifquide / Cerura pallatuac / Vrrical bequizquitçue / Ene triste plañuac (E 17-321). Hambat bada merci du puni dadin gaizquiac, / Non fepara daiten vrrun adifquide mamiac (M1 42-1012). Guztiz ere eguieçu / Gure aitiñecoei / Ahaide, adifquide, eta / Berce ganeracoei (N 176-3195). Baita E 17-IZ3, 44-833, 114-2427, M1 87-2303, 122-3345, M2 34-IZ1, 34-770, 92-2275, 121-3012, 174-295L, 174-304L, N 205-3731. — **adifquidea**. Adifquidea, ikhafetçac othoi deuotionez, / Nola nic baitarozquiat efcaintcen gogo onez (M1 5-45).

Adifquidea, finhetfac nic eman conseillua, / Nondic atheraren baituc gustofo probetchua (M2 60-1434). — **adifquideac**. Ahaide adifquideac / Ikhultera ethortcean, / Eäpantaturic guelditcen / Çaizquit guela fartcean (E 325-6335). Baita M1 87-2279, M2 34-771, N 170-3066. Ioannes Etcheberri Dotor Theologo liburu hunen eguilleari bere adifquideac laudoriozco copla (N 9-IZ). Baita E xvii-IZ6, M1 III-3L, M2 202-4052, N 10-IZ6. — **adifquideei**. Ene eta adifquideei empruntatu diruac, / Ezteçaçula permiti diren vrtan galduac (M2 133-3238).

— **adifquideen**. Adifquideen ondotic cerraiola hullua, / Etchetic Eliçaraño ohorez ahucua (M2 160-3960).

— **adifquideentçat**. Eçen laudatcen darozte Cortecoei Princeac, / Adifquideentçat eguin ohituzten galdeac

(M2 120-2973). — **adifquideez**. Iainco ona orhoit çaitte / Othoi biçi garenez, / Ninçaz buraffo aurride / Ahaide adifquideez (E 49-956). — **adifquidenez**. Iainco ona, orhoit çaitte / Othoi arima Ioannez, / Buraffo aurride eta / Ahaide adifquidenez (E 53-1058).

1 ADITU, oír, escuchar, entender

— **aditu**. Hunenberceaz aditu duc Iefus Chriften doctrina / Orain haren obratceaz / Eguic ahal eguiña (E 134-2897). Orain aditu ditutçu cein diren doloreac, / Aditcera aphain çaitte hequin qualitateac (M1 108-2923). Ioseph çaharrac manua / Aditu beçain farri, / Berria ekharri cioen / Virgina fainduari (N 42-502) Baita E 155-891L, 280-5308, 326-6351, M1 14-225, 33-796, M2 7-69, 35-807, 92-2270, 118-2928, 118-2936, 179-447L, N 33-330, 70-1056, 82-1288, 88-1417, 100-1661, 108-1818, 114-1926, 118-2021, 135-2352. — **adi**. Hala eguiçu emazteaz, / Gloriatcen çarena, / Eta adičaçu / Bihotceco auhena (E 10-171). Arren bada adičaçu humillaren othoitça, / Eta fauora eçaçu othoi haren bihotça (M1 37-885). O Iainco, ceñac baituçu / Gutçaz artha handia, / Adičaçu othoi ceure / Orenen erefia (N 178-3219). Baita E V-XXXVII, 15-267, 36-641, 41-755, 41-767, 48-933, 80-1639, 205-3691, 245-4535, 289-5533, 299-5740, 333-6535, 340-6735, 344-1687L, 351-1863L, 352-6849, 357-6957, 361-7069, 393-1943L, 396-2032L, 421-8345, M1 16-280, 24-519, 31-733, M2 11-154, 12-172, 20-417, 23-505, 25-568, 26-577, 30-690, 31-708, 44-1042, 49-1159, 57-1370, 64-1539, 68-1657, 80-1954, 84-2051, 90-2231, 92-2280, 96-2365, 98-2429, 99-2447, 100-2498, 108-2680, 111-2777, 117-2910, 118-2924, 119-2947, 120-2969, 121-3003, 126-3113, 151-3720, 151-3723, 168-134L, 204-4114, 206-4162, 206-4165, 208-4197, N 190-3439. — **adituco**. Hillec adituco dute / Claroñaren foñua, / Guztiec hobietaric / Altchatuco burua (N 164-2949). Ceronec gaitutçu hala / Manatcen daguigula / Hargatic dut eparantça / Adituco nauçula (E 340-6722). Baita E 411-8107. — **adituren**. Eta nolaco baitaite hitz hau bakhotcharentçat, / Hau berori adituren du orduan beretçat (M1 49-1202). Baita M1 69, 1780, 81-2106. — **adituristic**. Iongoico handiac bada adituristic nigarra, / Socorri bidalduren du damuturistic beharra (M1 70-1787). Baita M1 75-1941, 76-1969. — **adituz**. Arimada orhoituren iraganez chehero, / Ecen eztu ahantciren deufic adituz guero (M1 134-3704). — **aditcen**. Eliça bat ere baicen / Eztuc harc ifinia, / Ceñetçaz aditcen baita / Chriftauen compaña (E 85-1739). Bañan comunqui Eliça guc aditcen duguna, / Guirifitño guztien Catholico billduma (M1 30-709). Iuduec aditcen çuten / Salamonen templuaz, / Eta çuc, Saluatçaillea, / Ceure gorputz fainduaz (N 142-2501). Baita E 170-2973, 263-4956, 298-5715, M1 41-989, 46-1119, 104-2815, 113-3077, 115-3139, M2 3-11, 93-2286, 98-2428, 137-3344, 147-3618, 181-491L. — **aditceco**. Iongoicoac nahi luen, Iaun Prelata, Eäcara / Cignaqui, nola Hebreu, Greca, Latin, Erdara, / Prefentatcen darotçudan obraren aditceco (M1 6-51). — **aditcean**. Dolore guztiz handia / Cinduen eta triftetia, / Mallu colpeac aditcean... (E 419-8287). Hartaracotz aditcean faindu Indulgentia, / Cembatecoa den eguin deçagula guardia (M1 24-521). Baita M2 87-IZ4, 88-IZ3, 92-IZ3, 93-IZ1, 113-IZ5. — **aditceaz**. Damu hartu dut neure laguna laudatcen aditceaz vftetzecen haren eftimac eneac gutitcen çuela (E 159-983L). Omena aditceaz, dituc segurenac icitcen, / Eta bihotça daroec tranfimenduz harriccen (M1 42-999). — **aditcera**. Aditcera emadaçu cergatic hunela punitcen nauçun (E 312-1646L). Arraçoñac aditcera ematen du claroqui / Onei fari, gaixtoei pena dagotela iuftuqui (M1 61-1565). Saluatçailleac hequien / Ikhuffiric damua, / Aditcera eman ceroen / Bere fentimendua (N 108-1807). Baita E xvi-XCIX, 55-1197, 163-1079L, 342-6787, M1 64-1665, 79-2036, 108-2924, 109-2936, M2 29-666, 114-2834, 163-7L, 175-318L, N 166-2996.

2 ADITU, entendido, docto, experto

— **aditua**. Adiu Iauna, aditua othoi guertha naçaçu / Eta befta fainduaren fiña obran emaçu (M2 56-1364). — **adituac**. Iongoico puchanta arren predicu adituac, / Ene ganic khaffa betça biçio ohituac (M2 63-1508). Baita M2 154-3813, 163-6L. — **adituena**. Hain efcola fainduan farri / Eguin ciñen iaquintfun, / Ceren baitcinduen dotor / Adituena entçun (N 192-3488).

ADITZE, Sust. vbal de aditu en todas sus acepciones

— **aditce**. Bifta, Aditce, Vëain, Guftu, Vquitce banatua / Hautaric fpiritua fartcen duc bekhatua (M1 16-269).

ADMINISTRATU, administrar

— **adminiftra**. Iuftitia adminiftra dadin behar maneraz, / Eta deus eguin eztadin herraz eta coleraz (M2 106-2640).

ADMIRABLE, admirable

— **admirablea**. Iongoico admirablea, indaçu gratia çure miraculluen miretfteco (M2 170-202L, 203L,

204L).

ADMIRATU, admirar

— **admiratceco**. Çure admiratceco othoi / Eguidaçu gratia, / Eta behar guztietan / Çu çaquizquit valia (E 13-229).

Andre eccelenta, ardiats dieçadaçu gratia çure, eta çure Semearen eccelentien admiratceco (M2 179-445L). Baita M2 182-493L, 185-573L.

ADORATU, adorar

— **adoratu**. Labe gorira hirur haur / Saindu ciren etchatu, / Idola cergatic nahi / Etcuten adorum (E 190-3349). Guztiz ere adorum behar duçu humillqui, / Eta perfectioneez laudatu handiroqui (M2 9-131). Aüoac, eta Idiac / Buraffoen ondoan, / Haurra adorum çuten / Eüabilia chorkhoan (N 57-807). Baita E 359-7006, M2 59-1426, 176-343L, N 55-IZ2, 65-IZ1, 65-956, 72-1090, 73-IZ2, 74-1127, 76-1169, 187-3376.— **adora**. Çu çaitugu lauda, adora / Bedinca handietzen, / Gloria handia gatic / Çuri eçquer itçultcen (E 39-719). Errefpetuz çu adora, eta lauda deuotqui, / Eta berçe creaturac gombida halaberqui (M2 9-119). Çoazte ordu onean / Adora eçaçue, / Eta bihirtcean haren / Berri ekhar daçue (N 71-1086). Baita E 42-780, 85-1734, 119-2522, 142-596L, 168-2921, 168-2923, M1 12-167, 19-371, M2 43-1008, 128-3151, 203-4100. — **adoratcen**. Eztituc ordean hirur / Hauc iongoico bat baicen / Iainco bat beçala ditic / Eliçac adoratcen (E 96-1984). Berce alde adoratcen çaitut, guztien Iauna, / Eguinbidez lurreraño plegaturic belhauna (M2 24-537). Çu adoratcen çaitugu / Çu, Iauna, ohoratcen, / Ceure ontaffunac gatic / Çuri eçquer itçultcen (N 60-869). Baita E 9-148, 51-993, M1 34-817, M2 14-238, 15-170, 81-1992, 205-4153, N 56-785, 81-1266, 161-2881. — **adoratcera**. Dauitec gonbidatcen du bat bedera, Iaincoaren adoratcera (E 168-IZ4). Erregueac ethorrigo / Çaiçco adoratcera, / Eta bihotz humil batez / Dohañac efcaintcera (N 19-102). Baita E 169-2950, 170-2966, 296-1608L, 296-5663, 297-5692, 298-5708, 300-5778, N 68-IZ1, 68-1014. — **adoratceco**. Iongoico creatçaillea, indaçu gratia çure adoratceco (M2 171-225L). Baita M2 176-345L.

ADORAZIO, ADORAZIONE, adoración

— **adorationea**. Erratçu hemen S. Thomas doctoraren adorationea (E 51-417L). Hartaracotçat dagotçu adorationea / Ceña baita berçetaric handien ohorea (M2 14-245). Baita E 9-IZ1, 51-IZ1, M2 14-IZ1, 15-273, 24-539, 24-IZ5, 205-IZ8. — **adorationearen**. Arçaiñen adorationearen gañean Noela (N 63-IZ1). Baita N 58-IZ1, 67-IZ1.

AHERI, canto, himno

— **aheri**. Virgina sacratu hunen / Ohearen aitciñean, / Coplac canta etçatçue / Aheri ederrean (E 376-7434). — **aheria**. Lehenbici qualitate lanequin harmonia, / Muñicazquo eguiçue Cerurat aheria (M2 19-408). — **aheriac**. Molda dietçagutçue / Arren gueure mihiac, / Çuetçaz digne daitecen / Aurkhi gure aheriac (N 4-11L).

AFAITATU, ataviar(se), adornar(se), aderezar(se), afeitatar(se)

— **affaitatu**. Fardatu naiz fobera affaitatu eta imiquiac erguelquiegui iauntci tut (E 151-789L). — **affaitatce**. Guehiegui egotu naiz goicean beftitcen eta affaitatcen (162-1046L).

AFALDU, cenar

— **afaldu**. Arratfean collatione handiegui eguin dut. / Arratfetan afaldu naiz (E 160-1009L). O Iefus maitatcecoa, / Orcegun arratfean / Afaldu cinen hamabi / Apofoluen artean (N 153-2723).

AFALONDO, tiempo después de cenar

— **afal ondoa**. Guero confecratcen ditu ogui, eta arnoa, / Declaratcen da Christoren trifte afal ondoa (M2 50-1195).¹⁸

AFRIKA, Africa (nombre propio)

¹⁸ E 50-984 esaldi eta ahapaldi berbera.

— **Affricaco**. O Herodes Affricaco / Lehoñaren parea, / Madarica dadillala / Munduan hire ofpea (N 89-1441).

AFRUNTU, afrenta, ultraje; molestia

— **affruntua**. Confola eçaquec ere / Gaitz handiac hartua, / Eta patientqui foffri / Etfaien affruntua (E 44-826). Baita confola deçagun gaitz handiac hartua, / Eta patientqui paira etfaien affrontua (M1 15-242). Baita E 114-2420. — **affruntuac**. Gurutceco martirioa patientqui foffritua, ardiats dieçadaçu gratia affruntuac patientqui foffritceco (M2 177-363L). — **affruntuari**. Dohain eguidaçu arren / Batre affruntuari, / Eznarraion çu beçala / Bañan foffritceari (E 365-7180).¹⁹ — **affruntuen**. Apheçaren khoroc berriz / Doroçu gogoratcen, / Nola arantcezko khoroa / Burura eman cioten: / Affruntuen apirateco / Dohaña indaçu arren (E 55-1099). — **afrruntutic**. Iongoicoa, demboraren afruntutic fruituac, / Arren beguira etçaçu ia erdi vmatuac (M2 112-2798).

AGATHA, Agata (nombre propio)

— **Agatha**. Maria Magdalena faindua, Agatha faindua, Lucia faindua, Agnes faindua... (E 347-1770L).

AGERI, aparecer, ponerse de manifiesto, verse

— **agueri**. Hec guftiac mucurruqui daquizquitçu, Prelata, / Çure gobernanduan nola agueri baita (M1 6-60). Gau illhunean ezta / Agueri Iguzquiric: / Hunetan dacufagu / Miraculuz illkhiric (N 51-678). Baita M1 92-2440, 100-2692, 133-3680, M2 141-3456, 141-3462, 146-3600, 161-3992, 188-648L. — **ageru**.²⁰ Sinhetfteaz fegur gare batre gabe ageru, / Tronuaren aiticnean dagoela Aingueru (M2 102-2544).

AGERIKI, claramente, manifiestamente

— **agueriqui**. Erraçu certan eta alla hitcez alla obraz ichillic alla agueriqui alla aiticneti alla guibetic (E 149-743L).

AGERRI, nom. sust. generalmente declinado en casos locales (puede llevar complemento nominal en genitivo). V. Ageri

— **aguerri**. Nahi diat errefpeta detçaquen iduriac, / Bañan noren baitirade aguerri mereciac (M1 29-662). Iauna Itfalfoan dire çure obrac agueri, / Diren bada presentean gure aldera aguerri (M2 146-3601). — **aguerria**. Nola lurean baitçare beloaz estalia, / Hala eracuts çaitetzque Çeruan aguerria (M2 81-1985). — **aguerriac**. Arren eftal detçatçue gure falta handiac, / Iugearen aiticnean eztiren aguerriac (M1 82-2134). — **agueriric**. Haren aiticnean deufic eztaite eftaliric, / Bañan huts handia beçain ttipia agueriric (M1 84-2206). Baita M2 81-IZ2. — **aguerritic**. Halaber beguiratuco / Du calte aguerritic, / Airetic heldu den nola / Fletcha vftecabetic (E 285-5448).

AGERRIKI, manifiestamente, explícitamente

— **aguerriqui**. Aithortcera Guiriftiño guti da aufarturen, / Aguerriqui ere Meça ezta celebraturen (M1 67-1732). Munduari ematceco / Aguerriqui exemplu, / Carguari etçaiola / Nihor behar handitu (N 198-3598).

¹⁹ M2 46-1081 esaldi berbera. M2 45-46 «Oren beretaco othoitçac aiticnean bethi» izenburupean ditugun 42 bertso, E 364-367n errepikatzen dira «Paffione edo gurutcearen orenac» atalean.

²⁰ «Var. ou licence poét. de ageri. Sinezteaz segur gare, batre gabe ageru, Tronuaren aitzinean dagoela aingeru (Etcheb., Man., p. 102) par la foi, sans aucun signe manifeste, nous sommes sûr qu'il demeure comme un ange devant le trône» dio Lhandek (1926: 10). OEH I (1987-270): «ageru (Lh). Debe corregirse por ajeru, o aieru. Axular escribe aieru o ayeru, y la grafía ageru en Etcheberri se explica por tratarse de un préstamo (cf. FHV 211n). Su sentido está bien explicado por Oihenart (RIEV 1910, 226). Lo que se dice en FDA 41 difícilmente puede ser debilitado por insinuaciones». FHV (1990: 211): diptongoaz diharduela, oinohar baten zera dio: «Lo delata como préstamo la grafía ageru (Manual II, 100), donde significa más bien 'duda'». Oihenartek (RIEV 1910: 226) «AYERU signifíe semblant ou signe qu'on fait de loeil, il signifíe aussi conjecture ou soubçon. Ayerus edo Agerus cerbayt erraytea, dire par conjecture ou soubçon» azaltzen du.

AGERTU, aparecer(se), descubrir(se), mostrar(se), manifestar(se)

— **aguertu**. Neure lagunaren bekhatu ichilla aguertu dut (E 155-894L). Hi aguertu artean tuc gure hitzac handiac, / Bañan aguertu eta hic ichilltcentuc mihiac (M1 45-1085/6). Gure haraguiac çare / Gu beçala beztitu, / Amudio guehiago / Guri nahiz aguertu (N 57-796). Baita E 160-988L, 230-4166, 320-6206, M1 45-1090, 62-1574, 78-2018, 78-2021, 84-2212, M2 22-504, 102-2544, M2 22-504, N 67-998, 72-1095, 104-1728, 134-2337, 134-2345, 135-2357, 139-2446, 158-2818, 211-3850. — **aguer**. Ez eta gaichtoric hurbill / Daquiçun aitcinera / Ez hain guti aguer dadin / Çure beguitarera (E 300-5761). Cer nahi den conueni da ahal handi çurea / Aguer dadin, bai halaber ttipitafun gurea (M2 12-186). Guehiago ecin bici / Naiteque çu galduric. / Aguer çaquizquit cerori, / Othoi, Haurra, nombaitic (N 99-1635). Baita M2 32-720, 148-3641, N 227-4167. — **aguertua**. Bekhoquia aguertua / Egun batez ceruan, Ikhus çaitçadan claroqui / Ceure tronu fainduan (E 53-1045).²¹ Bekhoquia aguertua / Han çaituz ikhuffico / Han darotçut ontalfunen / Esquerra itculico (N 161-2877). Baita M2 88-2174, N 163-2933. — **aguerturic**. Laudaturic Iongoicoa, çure Maieftatea, / Othoiztera hurbilltcent naiz aguerturic gabea (M1 35-850). Baita M1 101-2719, M2 14-231. — **aguertuco**. Maiz erraten dut iauna noiz / Nauçu confolatuco, / Cure hitcen arauera / Noiz çauzquit aguertuco (E 230-4170). Merca hau bera aguertuco / Da Çeru vrdiñean / Saluatçaillea iuiatcera / Alferreric iautflean (N 126-2177). Baita E 230-4177, 314-6049. — **aguerturen**. Testamentu çaharreco aguerturen da cutcha, / Alpaldi iragan cela Iuduen legue churtcha (M1 70-1811). O Iguzqui clara, nihoiz / Etçare goibelduren, / Aitcitic bethi arraiqui / Çauzquigu aguerturen (N 140-2472). Baita M1 70-IZ, 72-1867, 72-IZ, 77-1989, 77-1997, 77-IZ, 78-IZ, 79-2053, 80-2091, 83-2173, 88-2320. — **aguertcen**. Huna itçala / Non den mehetcen, / Alba gorria / Berriz aguertcen, / Othoitz deçagun / Podorofoa / Gueure iaincoa (E 199-3577). Çuri aguertcen darotçut guztiz neure gogoa, / Eta declaratcen penaz naducan ondicoa (M2 31-705). Maiz etchetic hetara du / Mandatari bidaltcen, / Ea ez tiren gargoro / Bethleendic aguertcen (N 78-1216). Baita M1 37-883, 56-1413, 57-1432, 98-2616, 111-3004, M2 52-1244, 97-2403, N 129-2249, 134-IZ2. — **aguertceco**. Iaincoaren aguertceco iuftitia aicena, / Sententia ematen da guztien iuftiëna (M1 48-1171). Baita M1 81-2112. — **aguertcean**. Berçe lehorra aguertcean // Iongoicoa... (M2 141-IZ4). Baita M1 64-1673. — **aguertceaz**. Arimen aguertceaz // Deufic eguiten ez bada... (M1 125-IZ).

AGIAN, quizás

— **aguien**. Baldin hori nic ezpanu / Iragan bihotcean, / Aguien galduco nintcen / Ondicoac hartcean (E 232-4229). Irabaçac arimaren ahal eguin guztiaz, / Aguien duc ikhuffiren egun hura beguiac (M1 25-538). Aguien tu defiratcen prefuna ez-jaquinac, / Calte baicen ekharrico eztioten dohañac (M2 12-183). Baita M1 50-1240, M2 86-2121, 102-2541, 156-3856.

AGINDU, 1 mandar, ordenar

— **aguindu**. Alla iaun ona çuc niri / Eguin ontalfun afco, / Nola ere baitcinarotan / Aguindu eguiteco (E 224-4038). — **aguin**. Guehiago aguin beça çure Majefateac, / Gure alderaco compli deçan eguinbideac (M2 106-2634). — **aguintcen**. Iefus Christu gure iaun eta aita feme, airequin eta iainco fpiritu fainduarequin batean, mende guztietaco mendetan bici eta aguintcen duenaren merecieta (E 213-1363L). Ceruan aguintcen duçu / Aingueruen gañean, / Bai eta lurrean ere / Guiçon guztien artean (N 62-893). Baita E 173-3051, 204-1315L, 214-1372L, 215-1414L, 270-1540L, 295-1606L, 392-1938L, 422-8381.

2 prometer

— **aguindu**. Hautan beraz treua adi / Harc aguindu faria, / Ardiats deçan cein baita / Seculaco gloria (E 117-2486). Han da bada prometatu atfeguiñen goçoa, / Eta cerbitço eguiñei agindu golardo (M1 112-3044). Khar handirequin othoizten / Çuten Iainco iuftua, / Bidal ciecen aguindu / Eäpiritu faindua (N 150-2667). Baita E 73-1468,²² 145-651L, 156-898L, 161-1034L, 202-3625, 227-4109, 236-4326, 249-4635, 255-

²¹ E 51-53 (S. Thomas Dotoraren adorationea), M2 81-82 (Gorputz Saindua aguerriric dagoeneco Sant Thomaffen rhima gure efcarara itçulia) eta N 161-163 (San Thomaffen coplac Sacramentu fainduari) berdinak dira, desberdintasun txiki batzu salbu. Ahapaldi honek zera dio E, M eta Nn:

M2 82: Bekhoquia aguertua egun batez Çeruan, / Ikhus çaitçadan claroqui içarrez bifatuan.
E 52, N 163: Bekhoquia aguertua / Egun batez Ceruan / Ikhus çaitçadan claroqui / Ceure Thronu fainduan

²² E 73 (Sacramentua errecibitceracoan eriac berac) eta M2 89 (Gorputz faindua hartcean eriac) berdintsuak. Zenbait esaldi berberak dira. Hau esaterako.

4740, 271-5124, 291-5584, 307-5953, M2 78-1909, 89-2193, N 25-209, 95-1556, 220-4037. — **aguinduz**. Edo ematen duela afco aldiz frogatuz, / Edo hari eternalac beregainqui aguinduz (M1 27-612). — **aguindua**. O iongoico Egiptutic / Iuduac libratua / Eta emana hequien / Aitei lur aguindua (E 80-1624). Ararteco har deçala Virginia Ama Saindua / Bai San Miguel bitarteco guztiei aguindua (M1 50-1228). O Iefus Chrfto Propheta / Sainduaz aguindua / Valia dieçaguçu / Ceure iaufte faindua (N 17-66). Baita E 25-472,²³ 250-4646, 369-7269, M2 176-330L, 183-541L, N 14-16, 26-227. — **aguinduac**. Caufaraci diotçotçu / Ene baithan fruituac, / Vngui errecibituco / Dutenei aguinduac (E 69-1384). — **aguinduaz**. Beraz lehen eznadilla orhoit neure buruaz / Eçen obran emateco neure hitz aguinduaz (M2 21-468). — **aguindura**. Egyptutic atheraric lehor ia aguindura, Itfalloac iraganic Iuduei libratua (M2 98-2438). — **aguinduetara**. Iguçu othoi gratia, çure ontalfun aguinduetara nihon behatztopatu gabe lafter eguiteco (E 203-1310L).²⁴ — **aguinduric**. [...] ala ezconduco cinaizquiola aguinduric ala ez (E 152-822L). — **aguintcen**. Guehiago are darotçut / Eguiteco aguintcen / Baldin eta bicitcea / Goiz ezpaçait faltatcen (E 9-162). Confellio diodala Apheçari eguinen / Çuri darotçut, Iaincoa, fegurantçaz aguintcen (M2 38-882). Baita E 263-4937, M2 55-1340, 73-1753. — **aguintceco**. Saindu bici ona Iauhari aguindua, ardiats dieçadaçu gratia niri ere halaber bici ona fermuqui hari aguintceco (M2 183-543L).

3 permitir

— **aguindu**. Orain daño complitu / Ditut çure legueac, / Aguindu duen beçambat / Ene indar febleac (E 238-4381). — **aguin**. Arren ezaçula [Iauna] aguin pena dadin labean, / Defuntuaren arima khar handiaz bethean (M2 100-2478). Eta ikhutfaçu ene miferia handia, / Eta eçaçula aguin noan billuz gorria (M2 112-2789). Baita M2 66-1590, 139-3398, 142-3490. — **aguintcen**. Guero penitenciatçat eman çaiçquitçun othoitçac denborac aguintcen badu erratçitçu eta ... (E 165-1126L). Ama beçala orobat / Haurra, mintçatuco cen, / Baña orduco eflatuac / Etcioen aguintcen (N 38-444).

4 ofrecer

— **aguintceco**. Iefus Chrfto Prophetec aguindua çuc, ardiats dieçadaçu gratia feculaco cerbitçoa çuri fermuqui aguintceco.

AGINTARI, jefe, persona con autoridad

— **aguintari**. Ama duc gure ondoan lehenbici parçuner, / Apostoluac aguintari, laiecoac paffaier (M1, 30-700). — **aguintaria**. Ceruetaco armadaren / Saindu aguintaria, / Ceure baldernacoa gana / Itçulaçu beguia (E 17-306). — **aguintariac**. Ceruetaco armadaren, Saindu aguintariac, / Confrariacoen gana itçultçatçue beguiac (M2 33-753).²⁵ — **aguintarien**. Aguintarien othoitça. // Gratia eguiguçu othoi, munduaren Iabea, ... (M2 133-IZ4). — **aguintariequin**. Iongoicoa, iguzquitçu arren erhi çaulhiac, / Aguintariequin manu complitceco guztiaç (M2 136-3319).

AGINTE, promesa

— **aguintea**. Aguintea // Hauc offrendaturic banu moyan handiagoo... (M2 21-IZ1).

AGINTZA, promesa

— **aguintça**. Aguintça // Hunequien egunetan / Seculaco aguintça, / Gure fauoretan baicen / Eznaitequela mintça (E 12-IZ1/206). Ethoruçiçuneco ere eguin guerthu aguintça / Eta haltean eguina guero dobla othoitça (M2 9-121). Propheten aguintça generalen gañean Abendocotz (N 13-12L). Baita E 9-IZ5, 219-3913, 230-4173, 235-4304, 252-1516L, M2 9-121, 21-451, 25-IZ3, 28-IZ2, 100-2493, 118-2933, 206-IZ3, 207-4190, 207-IZ8.

AGNES, Agnés (nombre propio)

²³ E 25 (Guardiaco othoitçac guardian fartcean) eta M2 144 (Bigarren guardiacoac) gai eta hitz bertsuak dituzte. E 25-472 eta M2 144-3539 bertso berbera dira.

²⁴ Othoitz berbera dugu E 270 orrialdean, hitz eta guzti.

²⁵ E 16 (Saindu othoiztecoenei othoitçac) eta M2 33 gai berbera dute eta bertsoak berdintsuak dira bietan. Kasu honetan, esaterako, ia berdinak.

— **Agnes.** Lucia faindua / Agnes faindua, / Cecilia faindua... (E 347-1772L).

AGNUS DEI, (del latín Agnus Dei, Cordero de Dios). Objeto de devoción muy venerado que consiste en una lámina gruesa de cera con la imagen del Cordero o de algún santo impresa

— **Agnus Dei.** Agnus Dei, hiruretan / Guero doblatcen, / Iefus Chrifto bildotfaren / Pare cela cantatcen (E 57-1165). Reliquiac ohoratçac / Bai eta imaginac, / Bai halaber Agnuz Dei / Orhe fainduz eguiñac (E 99-2067). Agnuz Deiaren othoitça // Agnuz Deiac çu çaitu Iefus Chrifst declaratcen, / Eta billdotfarequien iuftuqui comparatcen (M2 64-IZ4/1549). Baita M1 28-IZ1, 28-627, 28-640.

AGORRIL, agosto

— agorrilla. Abuftua edo Agorrilla, Burulla, vrria, Hacilla, Abendoa edo Lohilla... (E XXIV-57L). — **agorrilaren.** Eguiña Donibanen agorrilaren 6. 1630. (N 5-14L).

AGOR, seco (sentido propio y figurado)

— **agorrac.** Viftaz ikharatcen dituc buruçagui gogorrac, / Eta ematen daroztec tranfimendu agorrac (M1 44-1052). — **agorrera.** Iauna eçaçula aguin / Predicuen hacia, / Ene bihotz aguorrera / Alfer den egotcia (E 62-1247).

AGORTU, secar(se), agotar(se) (sentido prop. y fig.)

— **agortu.** Chori batec lehen luque Oceana agortu, / Eta Caucafaco haitça bihica aldaratu (M1 111-3009). Hautçaz bada frefca çaquec / Arima agortua / Gloria merceduen / Ekhar deçan fruitua (E 111-2334). Baita M2 16-301. — **agortcen.** Eçen itfallõa çure aguortçen da manuan, / Arren ajuta gaitçatçu hel gaitçen portuan (M2 151-3732).

AGRADATU, gustar

— **aggradatu.** Iongoico aita cen çure / Biciaz aggradatu, / Semearen amatçat çu... (E 408-8046). Bañan agradatu bahaiz, Aphezcoa fainduaz, / Iphizpicuac beztitu beharco au graduaz (M1 19-375). Baita E 413-8153. — **aggrada.** Orhoit dadillala çure / Othoitç deuot guztiez, / Eta aggrada eguiten / Diotçotçun offrendez (E 277-5265). Baita E 397-7785, 413-8156, 413-8161, 413-8167.— **aggradaturic.** Deufic ezta Çeruetan hain barrena gorderic / Ematen eztuçun othoitç onaz aggradaturic (M2 7-80). Baita M2 22-492. — **aggradatcen.** Çure legueaz hambat naiz / Iaun ona, aggradatcen, / Egun guztian non baitut / Gogoan erabiltcen (E 233-4256). Ceren aggradatçen çaren francoqui emateaz, / Eta gabe den prefuna dohañez eftaltceaz (M2 22-497). Baita E 331-6501, 332-6518, 397-7784, M2 7-64. — **aggradatceco.** Elhurra baño naçaçu / Are eguin churiago, / Ene cerbitçoaz çure / Beguia aggradatceco (E 330-6458).

AGRIPINA, Agripina (nombre propio)

— **Agrippina.** Agrippina // Delaric Iongoico Seme / Arguiz inguratua... (N 24-IZ1).

AGUDO, hábil, diligente, presto; rápido

— **agudo.** Eçen agudo çirenac eguidaçu gratia / Doiaz baño guehiagoz ez nadin gutitia (M2 110-2736). — **agudoa.** O Aingueru agudoa arren diligentia, / Othoi vrrical bequiçu ene pena handia (M1 123-3383).

AGUR, fórmula de saludo y/o despedida

— **agur.** Agur diot iaun puchanta, / Çure iauntaffunari / Othoizteco çuc emoçu / Khar ene bihotçari (E 30-549). Baita E 296-IZ1, 336-6622, 391-7729, M1 59-1505, 133-3669, M2 32-IZ1, 42-989, N 59-833, 65-957, 74-1129, 74-1132, 75-1161. — **agurra.** Iaincoari agurra. // Agur diot, iaun puchanta... (E 30-IZ7). Imagunari eguioc errefpetuz agurra / Cergatic imagina den Sainduaren itchura (M1 29-647).. Baita E 31-558, M2 24-541, 42-993, 42-IZ5, 148-2614, 187-634L, N 148-2614.

AGUR EGIN, saludar, despedir

— **agur.** Çure amoreac gatic agur diot eguiten, / Ceren çure içatea darotan iduritçen (M2 11-149) Ceru lurreco puchantçac, / Çuri çaiçquitçu khurtcen / Erregue eta Princeec / Çuri agur eguiten (N 127-2216). Baita M2 8-105. — **agurra.** Guztioç beraz agurra / Daguioçun behera, / Cergatic ethorri baita / Guztion

faluatcera (N 26-229) — **agurrac**. Guero buraffoei eguin / Cerotçoten agurrac, / Eta efcutara eman / Bere present apphurrac (N 66-978).

AGUR ERREGINA, Salve Regina

— **Agur Erreguina**. Agur erreguina, ama / Bihotz manfoarena, / Eta eſperantça Chriſtau / Penatu guztiena (E 294-5635). Agur Erreguina Ama bihotz emearena / Eta eſparantça Chriſtau penatu guztiena (M2 31-711). Baita E 390-7727, M2 32-721, 208-4202.

AGURMARIA, Nombre de la oraciñ del Ave María. «Ave María» y salutaciñ Angélica

— **Agur Maria**. Agur Maria ceruco / Garaciez bethea, / Ecen çurequin de iainco / Gure faluatçaillea (E 5-69). Agur Maria dohain, eta / gratia guztiz bethea, / Curequin da munduaren / Iaun eta Erreguea (N 33-345). Baita E 5-IZ1, 167-IZ10, 204-IZ3, 217-IZ3, 229-IZ3, 241-IZ4, 291-IZ1, 368-IZ8, 368-7247.

AGURE, anciano

— **agure**. Morroñ nefcatcha gaſteac / Agure çaharrequin / Iauna lauda eçaçue / Guztioç elkarequin (E 193-3411). — **agureac**. Haurrac bada men hartara dire aitciñaturen, / Eta agureac ere harat guibelaturen (M1 81-2116).

AHI, papilla

— **ahia**. Bortchaz galkhatcen badio Deabruac iaquia, / Hala nola vnhideac haurtchoari ahia (M1 108-2904).

AIHEN, vid, cepa, tronco de la vid

— **aihena**. Hanaren emalteac du / Idurico aihena, / Etche faihetfean mahats / Mulcoz bethea dena (E 272-5140).

AHITU, acabar(se), agotar(se), consumir(se)

— **ahitu**. O Iefus Chriſt guztientçat ianhari aphaindua, / Eta ahitu gaberio guztiei çabaldua (M2 81-1987). Eta hunela almatçac berce myſterio communac particularac ahitu direnean iaincoac eman daroquen antce hoberenaz (M2 172-235L). — **ahi**. Illharguia ahi arteranocoo deitcen dugu beherapena, çeren illharguia behera doan (E XXVI-98L). Vri eta babaçuçac noiz daitezqueen ahi, / Guericean egonen da gende guztia gueldi (M1 79-2059). Içarrera ailtcha çagun vtçiric berce mañac, / Eta officio hartan ahi gueure ezipaiñac (M2 19-398). — **ahitcen**. Bañan çu içanen çare / Oraingoa hargatic, / Çeren ezipaita ahitcen / Nihoiz çure vrtheric (E 338-6689). Ceñac eztitu ahitcen bethiereco fuac, / Khar biciaz direlaric puchantqui chixcalduac (M1 111-3001).

1 AIHER, (siempre con dativo) aborrecer, odiar, desear mal

— **aiher**. Heretico thematfuac araüeco prefuner, / Eliçama Sainduari ceñac baitçaizco aiher (M1 30-706).

1 AIHER, (sustantivo) propensiñ, inclinaciñ, deseo

— **aiherra**. Berari cioten begui / Ceiharrez beguiratcen, / Aſqui ciotela bere / Aiherra erracuften (N 108-1804).

AIHERKUNDE, odio, rencor, aversiñ; deseo de venganza

— **aihercunde**. Ingurutic khaffa çaçü ſpiritu herroffa, / Descarga eztieçadan aihercunde hiroffa (M2 39-922). — **aihercundea**. Guero Aingueruac eta gaixto tentatçailleac, / Bere artean dituzte guduac choill aſpreac, / Ecen declaratu eta bere vorondatea, / Elkhargana eracuften dute aihercundea (M1 54-1364).

Halaber altchatcen tuzte arima iuiatuac, / Spiritu gure contra aihercundea farthuac (M1 93-2492).²⁶ — **aihercundez**. O gaizto eta trumpador, aihercundez bethea, / Hunec Cerüan behardic, hic lecean etchea (M1 55-1381).

AIHI, grito, ruido²⁷

— **aihia**. Aire herrietan entçun eçac iborciria, / Hi iratçartcea gatic eguiten dic aihia (M2 19-392).

AINGERU, ángel

— **aingueru**. Gloria in excelsis du / Guero cantatcen farri, / Ieffuffen fortcean hala / Aingueru ona haffi: / Laudatceco aire ene / Emoçu mihiari (E 39-712). Hunelacoa ere da mintçatceco façoña, / Ceñaz cerbitçatcen baita haren guardari ona. // Aingueru eta Deabruaren gudua. // (M1 54-IZ1). Çuec ere, ô dohatfu mundutic partituac, / Bai eta çuec Aingueru eta Archangeluac (M2 98-2423). Bifaico colorea / Citçaiion gambiatu, / Eta hunela Aingueru / Sainduari mintçatu (N 34-363). Baita E 77-1559, 78-1595, 84-1711, 186-3259, 191-3359, 345-1705L, 351-3827, 371-7312, 377-7469, 377-7471, 377-7475, 378-7499, M1 55-1379, 56-1405, 56-1426, 58-1456, 75-1933, 123-3383, M2 16-309, 102-2545, 208-4210, N 51-689, 54-737, 125-2173, 126-2183, 138-2421, 143-2521, 148-IZ1, 164-2945, 171-3077, 210, 3833, 215, 3929, 216-3945, 226-4153. — **aingueruua**. Hartan guero haucillari guelditcen da bakhotcha, / Edo Ainguerua dela, edo Sathan borthitça (M1 58-1468). Ainguerua bathu çaie / Thombaren efcuñean, / Morron gazte cortes baten / Iduri ederrean (N 130-2273). Baita M1 81-2103, N 36-398, 131-2284, 148-2621. — **aingueruac**. Bere aingueruac ceren / Baititu manaturen, / Ioan ethorri guztietan, / Vngui guarda deçaten (E 287-5479). Aingueruac hegaldaca guero dire erdutcen, / Eta hillaren vrcoac dituzte inçpiratcen (M1 124-3409). Baita M1 54-1361, 132-3649, M2 106-2645, 186-611L, N 60-855, 64-934, . Aingueruac hautften dio Etfaiari folaffa, / Eta hunela eguiten arimari perpauffa (M1 52-1281). Aingueruac ihardatfi / Cioen virginari, / Eäpiritu Sainduac du / Eguiñen gauça hori (N 35-381). Baita M1 50-1221, 50-IZ1, 51-IZ1, 52-1300, 53-1325, 55-1393, 55-IZ1, 55-IZ3, 56-1424, 56-IZ2, 59-1498, 83-2183, 92-2450, M2 178-405, N 76-1173, 78-1219, 130-IZ1, 132-2305, 132-IZ1, 217-3975. — **aingueruec**. Mereci onez çaituzte / Aingueruec laudatcen / Saindu, faindu, eta faindu / Darotçuela cantatcen (E 356-9636). Hauquin caufaz Aingueruec Ceruan erefiaz / Lauda çaitçatela, nola guc Lurrean mihiatz (M1 18-347). Ceruan aguintcen duçu / Aingueruen gañean, / Bai eta lurrean ere / Guiçon guztien artean (N 62-894). Baita E 378-7483, 422-8363, M1 59-1502, 81-2100, 81-2121, 118-3231, 119-3247, 125-3439, N 10-10L, 60-862, 62-903, 63-913, 74-1133, 165-2957, 183-3306. — **aingueruari**. Deabruac erraten dioena Aingueruari. // Sathan gaixtoac diutfa guero Aingueruari / Arimaren fauorera grinaz alltchatuari (M1 54-IZ2/1365). Orduan bada Virginac / Diutfa Aingueruari, / Ni Iaunaren nefcato naiz / Compli bedi hitz hori (N 36-390). — **aingueruei**. IX. BVRVA. // Aingueruei othoitçac (E 18-IZ2). Aingueruei haguiz çaitze arimac vrricaltcen, / Hargatic confolatcera ohi çaitze ethortcen (M1 123-3385). Baita M1 123-IZ1. — **aingueruaren**. Aingueruaren ihardaftea. // Aingueruac hautften dio Etfaiari folaffa... (M1 52-IZ1). Aingueruaren falutationea, Elifabthern vifita, Iefus Christoren fortcea, Templuan presentatcea, doctoren difputa (M2 188-665L). Baita M1 53-IZ1. — **aingueruen**. Hartaracotz egoraçu / Aingueruen oftea, / Gure guardian iragan / Deçaten gau lucea (E 292-5604). Condemnatu baldin bada feculaco gathera, / Beguiac itçultcen ditu Aingueruen aldera (M1 58-1476). Hartaracotz guiçon eta Aingueruen iaibea, / Arraçon da lauda dadin çure Majelfatea (M2 20-421). Ceruetan larhu eta / Aingueruen oftea, / Aitciña ethorri citçaiion, / Bozcarioz bethea (N 147-2610). Baita E 41-768, 69-1380, 394-1988L, M1 16-300, 19-370, 61-1555, 84-2188, 87-2294, 123-IZ2, 124-IZ1, 125-3443, 131-3608, 132-3627, 137-3783, M2 62-1490, 89-2190, N 58-825, 60-IZ1, 62-894, 206-3758, 210-IZ1. — **aingueruz**. Guztic betan nekhazque çure ofen azpira, / Aingueruz inguraturic non çaudecen alkira (M2 21-446). — **aingueruaz**. Iefus aitcinec Ama Virgina Aingueruaz aduertituric concebitua, ardiats dieçadaçu gratia herioa aitcinec fenti eta nauaritceco (M2 176-340L). — **aingueruez**. Ecin Ceruan gaitezque / Sar afqui treuatuac, / Aingueruez çaretenez / Gueroztic laudatuac (N 4-6L). Maiefatez betheric da / Iautfico hedoiean, / Holtzadar coloretfua / Diduriqnen batean (N 166-2989).

²⁶ Altuna (1981: 305): «sarthuac: berez sarthuec behar luke, ergativo plurala bait da eta arima iuiatuac objetoa. Puntuak bortxatu du poeta: ikus 2129.

aihercundea sarthuac: aihercundea lau silabaz ebaki behar da: aiherkundya. Horrez gain, espirituak ez dira inon sartu, haiengan da aiherkundea sartua: 'en los que ha entrado (= que están poseídos de) el odio contra nosotros': ikus 2258».

²⁷ Ez dugu OEHN aurkitu eta Lhanderen DBFera jo behar izan dugu. Bertan zera dio: «AIHI. L. (Har.) var. De oihu, cri, bruit». Jarraian Etxeberriren adibide hau jartzen du.

AINGERU BEGIRALE, BEGIRAZALE, ángel de la guarda

— **aingeru beguiraille**. Eta çuc ene aingeru / Beguiraille leiala, / Ciñez emplega eçaçu / Ceure eguin ahala (E 76-1533). Bai çuc Iefus arartecoa, niçaz othoitç eguiçu, çuc Virginia ama, çuc San Ioseph, çuc Aingeru beguiraille iratçarria... (M2 174-301L). — **aingeru beguiraillea**. Orain Sainduac ceñen othoiztera, eta hei Arrofariaoac erratera, guehienic obligatuac baicare dire, Iefus Chrifto, Virginia Ama, Aingeru beguiraillea... (M2 180-456L. — **aingeru beguirailleac**. Aingeru beguirailleac obra iuftuen gatic, / Ceren gaizqui gobernatu den Sathanec hargatic (M1 58-1457). Iuftuac egonen dire / Manera onheftean, / Aingeru beguirailleac / Dituztela aldean (N 166-2979). — **aingeru beguirailleari**. Aingeru beguirailleari othoitça. // O aingeru ene gatic... (E 18-IZ3).²⁸ — **aingeru beguirailleei**. Egoquien aingeru beguirailleei. // (M1 125-IZ1). — **aingeru beguiraillera**. Munducoen fauoreez dutenean etfitcen, / Aingeru beguiraillera beguia dute itçultcen (M1 123-3372). — **aingeru beguirailletara**. Guero hitça itçultcen du bere lagunetara, / Erran ditugun Aingeru beguirailletara (M1 125-3428). — **aingeru beguiratçaillea**. O Aingeru iaioz guero ene beguiratçaillea, / Premietan çu içatu çaitut neure habea (M1 123-3373).

AINGERU GUARDARI, ángel de la guarda

— **aingeru guardaria**. Bururquira hurbilltzen da Aingeru guardaria, / Bai halaber Spiritu Guiçonon tentaria (M1 49-1213). Arima ona denean gorputcetic athera, / Hurbilltzen çαιο Aingeru guardaria aldera (M1 132-3648). — **aingeru guardariac**. Çuec ere vnticoen Aingeru guardariac, Elkharrequin iuntaturic eguitçitçue guardiac (M2 145-3562). Manatçatçu othoi hequin / Aingeru guardariac, / Ekhar dietceten bere / Librantçaren berriac (N 177-3202).

AINGURA, ancla de navío

— **aingura**. Aingura egotztean. // Iongoicoa, çure baithan fidaturic aingura, / Vrtara egotzten dugu duçun gure ardura (M2 139-IZ3/3402). Aingura eta cabletan guinduen eřparançça / Bañan feğuragoa da çu baithaco fidançça (M2 151-3736). — **aingurac**. Aingurac altchatcean. // Iauna, altchatu gueroztic cable eta aingurac, / Arren iduqui etçaçu gure gañean ardurac (M2 139-IZ2/3396).

AINTZIRA, lago, laguna; pantano, ciénaga

— **aintciraric**. Mortu çarraturic ezta, non ezteçan idequi, / Ez aintciraric iragan, no ezteçan idocqui (M1 43-1044).

AIPAGARRI, digno de ser mencionado

— **aipha garri**. Hartaracotz iaquiara diat verřus eçarri. / Laferrago ikhas eta maizago aipha garri (M 4-18).

AIPAMEN, menciñn, nombre

— **aiphamen**. [...] hargatic hemen aiphamen guehiago eguiñen eztugu (E 163-1072L). Bañan çuc iainco puchanta / Bethi duçu iauten, / Cařtaric cařtara çutçaz / Eguiten da aiphamen (E 335-6602). Eguitera ere goaz haren penez aiphamen, / Arren vnha etçaitela gure othoitçac entçuten (M2 52-1256). — **aiphamena**. Eta hura, Iefus Chrifto, / Gueure erreguerenac, / Haren ganic atheratcen / Diagu aiphamena (E 87-1776). Harri adi pena hauquin aiphamena aditcen, / Baldin hire baithan bada Ńntimendu aurkhiten (M1 115-3139). Baita E 406-8008, M1 91-2401. — **aiphamenac**. Seculaco doloreec ez aute eřpantatcen, / Eta bihoçça eztaroc aiphamenac harritcen (M1 115-3130). O Andre Ńaindua, arren / Ceure verthute enac / Ene ahotic entçuntçatçu / Emequi aiphamenac (N 208-3800). — **aiphamenic**. Aiphamenic hartçaz baicen eztaiteque lurrean, / Eta haren obrez folas berceen aitçiñean (M1 68-1741).

AIPATU, mencionar, mentar (+ensalzar...)

aiphatu. Berce hirur bekhatu mortal edo arimaren hillgarriac, cein baitire auaritia, patientia gabea eta herra, hamar mandamenduetan aiphatu tugu... (E 163-1070L). Bi lurpeco lecez gare hunen bercez mintçatu, /

²⁸ E 18, M2 32 eta M2 208 aingeru begirailleari buruzko bertsoak errepikatzen dituzte. Dagokigun izenburua ere, noski.

Arraçoñ da berce biez dugun cerbait aiphatu (M1 126-3474). Erran miferioetan ago auertitua, / Beguiratu behar dela ia aiphatu modua (M2 47-1130). Baita E 54-1090, 164-1088L, M1 13-189, 25-536, 25-544, 32-745, 38-921, 48-1169, 60-1534, 78-2010, 128-3525, M2 204-4126. — **aipha**. Gure aita ceruetan / Gloriofio çarena, / Errefpetuz aipha bedi / Lurrean çure icena (E 5-55).²⁹ Eta dietçaquidatçu / Barkha neure hobenac, / Dignequiago detçadan / Aipha haren omenac (E 364-7146).³⁰ Nihon hats bahitu gabe Iujamendu Iarria, / Aipha deçadan chehero çuc emanic gratia (M1 60-1540). Baita M1 136-3768. — **aiphatua**. Iainco ecin afqui lauda eta aiphatua, indaçu gratia çure vngui lauda eta aiphatceco. — **aiphatuac**. Hartaracotz eman tutçun iuftu manamenduac, / Arraçoin da gure ahoan maiz diren aiphatuac (M1 14-216). Hain garratzqui aiphatuac hitz eguille iaquiñac, / Burleriac dire bada eta ez folas ciñac (M1 52-1287). — **aiphatuenac**. Demboraren parte aiphatuenac dire. / Minuta, orenac, eguna, afea, illhabethea, Auroa, urthea eta mendea (E XXII-19L). Hauc dirade arimaren fauore handienac / hauthec berriz gorputçaren çazpi aiphatuenac (M1 15-248). — **aiphatuetara**. Dohañ aiphatuetara ecen hurbilltcen dena, / Segura gaiten dela Indulgentiarena (M1 24-501). — **aiphatuez**. Aiphatuez berce alde badic berçeric ere / Eta limber bat hambat nola pufcac bothere (M1 28-641). — **aiphaturic**. Particulara da berriz non gauça bereciac / Galdeguiten baititugu aiphaturic premia (M2 8-96). — **aiphaticen**. Iguzquiac eztu egun / Garabetan arguitcen. / Non etçaren ohorezqui / Gure ahotan aiphaticen (E 189-3325). Halaber tut gañeraco ordenantçac aiphaticen, / Etçaitut ordea hala ere afqui laudatcen (M1 13-191). Spiritu Saindua, çure / Aiphaticen tut orenac, / Arren entçun tçatçu ene / Sulfira eta auhenac (N 188-3402). Baita E 63-IZ2, 360-7032, M1 5-37, M2 17-346, 17-347. — **aiphaticea**. Icenaren aiphaticea bera ere da hain latça, / Sanfon beraren baitçuen non tranfitu bihotça (M1 43-1027). — **aiphaticceac**. Parabifuaren bada aiphaticceac, Iaincoa, / Handiroqui bozten darot neure trifte gogoa (M1 131-3617). Iesuffen icenaz haurra / Içanen da deithua, / Ceñen aiphaticceac baitu / Paguturen iuftua (N 18-87). — **aiphaticcean**. Gutçaz othoitz eguiçu, eta hala bere ondoco fainduen icena aiphaticcean (E 345-1719L). Orduan cen eguietan frogatu efcritura, / Hiftoria aiphaticcean norc eztuque latztura (M2 46-1104).³¹ Baita E 367-7225, M2 63-IZ2. — **aiphaticceagatic**. Errachquiago çuc gogoan hartceagatic eta ez gauça bera bietan aiphaticceagatic... (E 157-932L). — **aiphaticceco**. Berçeri eztió eguin / Halaco fauoreric, / Ez bere legue fainduen / Aiphaticceco ohoreric (E 390-7726). Iongoico ecin afqui lauda eta aiphatua, indaçu gratia çure vngui lauda eta aiphaticceco (M2 171-224L). O Iesus, bidegabequi / Iuduec hartan emana, / Eguidaçu haren vngui / Aiphaticceco dohaña (N 124-2136). Baita E 410-8093, M1 49-1206. — **aiphaticcera**. Berce Ifus quera hemen aiphaticcera ahalque behar denic eguin baduçu erraçu ecen berdin iaincoac ikhuffi du (E 152-811L). Arimaren bada pena eta gorputçarenac, / Aiphaticcera goacen, hauc dire generalenac (M1 97-2582). — **aiphaticuco**. Haren hitça gendeari / Nic diot aiphaticuco, / Nic haren manu fainduac / Guztiei predicatuco (E 177-3151). Afco gauça nuquelaric / Çuei declaratceco, / Hargatic eztarotçuet / Batere aiphaticuco. (N 147-2592). Baita E 250-4651. — **aiphaticuren**. Erregue eta princen / Artean halaberqui, Ene ahoac hura du / Aiphaticuren aufartqui (E 220-3942). Çure Charitateari diot ihardatfiren, / Eta içatu dohaiñac feculan aiphaticuren (M1 40-958). Çure çordun aithorturen naiz neure bicitcean, / Eta onez aiphaticuren çaitut gende artean (M2 121-3009. Baita M1 90-2394, 135-3723).

AIPU, mención

— **aiphuric**. Bethiereco baquea, ezta guerlen aiphuric, / Ecen charitatez daude bihotçac gurenduric (M1 134-3689).

AIRATU, 1. Volar

— **airatcen**. Nola choriac airatcen baitire bercetara, / Triftequi beguiratceco berce ohatcetara (M1 46-1105).

2. Airear

— **airatu**. Secretu barren bat airatu dut cein aguindu bainuen efcaliric iduquitceco. Erraçu cer gogoz airatu duçun baita gomendatu cerotçunari calteric ethorri çaión (E 156-897L/900L)..

3. Incitar

²⁹ Gure Aita gehiagotan ere errepikatzen da hiru liburuetan zehar; hala E 56-1133, 109-2279, M1 36-856, M2 34-782, 206-4167.

³⁰ Errepikatua N 120-2064 bertsoan.

³¹ Baita N 123-2119n.

— **aira**. Aitcitic aira naçacu / Arren ceure bidera, / Eta ene vrratz bakhanac / Bitz hartan ibilltcera (E 218-3891). Aldara etçatçu ene beguiac ikhus ezteçaten vanaloria. Eta aira naçacu ceure bidean (E 228-1454L). Hartaracotz ene ariam / Çuc othoi bitz eçaçu, / Eta ontalfunetaco / Bidean aira çacu (E 343-9798).

AIRE, 1. Aire

— **aire**. Aire beroa du guero / Bere mugan bidaltcen, / Eta elhur eta ormac / Vharretan egortcen (E 390-7715). Elementa guero fimple lekhu berecoan, / Su, Aire, Itfallo, eta Lehor cimenduzcoan (M1 79-2052). Çuec guidatcen tutçue / Hedoi eta lainhoac, / Çuec aldaratcen aire / Gure caltetaçac (N 212-3871). Baita M1 34-816, 88-2331, 136-3759, M2 19-391, 55-1334, 99-2451, 149-3659. — **airea**. Afteartean halaber / Hats hartceco airea, / Guero ceruaren contra / Den fu berotçaillea (E 357-6964)³². Ecen Ceru, lurrac, çure dire, eta airea / Nola manera berean lur bihotceco mea (M2 132-3222). Airea çuc ere iffur / Açu ihintz garbia, / Bai eta iuftuaz eguin / Hedoi çuc vria (N 15-17). Baita E 395-2010L, M1 135-3737, M2 62-1487, 140-3411, 148-3651. — **aireac**. Haiceec foñu eguiñen dute nola trumpetac, / Eta aireac habarrots alleguia mufquetac (M1 79-2056). Guifa berean çabalic Lehor, eta Aireac, / Ecen Iaun haren eztuque mugaric podoreac (M1 84-2189). — **airearen**. Bañan contra airearen dudalaric defira, / Egun behar dut dudala fuffre bitztuz cadira (M1 100-2673). Ematçatçu Soñulari airearen tormentac, / Bethiere baqueturic daudecen elementac (M2 112-2802). — **airearenac**. Hala daguigula / Iaincotalfunac, / Aita eta feme: / Airearenac, / Cenen munduan / Baita gloria / Guztiz handia (E 200-3591). — **airean**. Fiñean haran hunetan / Bici cinen artean, / Señalatu ciñen nola / Holtzadarra airean (E 364-7134). Eta Airean eztire hegaturen choriac, / Ez hain guit larrañetan ibilliren beftiac (M1 88-2337). Airean gora cituzten / Aingueruac ikhuffi, / Eta beguiac cerofcen / Arrai batec nahaffi (N 64-933). Baita E 377-7470, M1 91-2412, 93-2490, 105-2820, 113-3085, M2 99-2463, 134-3278, N 44-550, 52-704, 60-856, 86-1378, 118-2021, 147-2603, 151-2670, 234-4331. — **aireco**. Halaber eguin ditutçu / Aireco hegatztiñac, / Nola oraño itfalloco / Iguelduri arranac (E 371-7324). — **airetic**. Halaber beguiratuco / Du calte aguerritic, / Airetic heldu den nola / Fletcha vftecabetic (E 285-5449). Plaga guztiac çamacu heldu çazco gañera, / Tormentetan babaçuça nola airetic lurrera (M1 97-2606). Perla beçala airetic iautfen aicen ihintça, / Berceequin compañian hi ere adi mintça (M2 20-411). Baita M2 70-1682. — **airera**. Gorputça manaiu-gabe erortcen da lurrera, / Eta hatfean arima hegaldatcen airera (M1 45-1098). Gogoetac ere illkhi behar dute airera, / Eta bekhatu ichillec aguertu gendartera (M1 62-1573). Baita M1 79-2061, 91-2427. — **aireraño**. Bi efcuez Hoftia du aireraño altchatcen, / Iefullen Martyria darocu gogoratcen, Lagun çaquizquit Iaincoa lurrari apartatcen (M2 50-1198).

2. Aire, melodía

— **aire**. Virginia çure cantatcen / Dut arroffarioa, / Myfterio guztiz ede / Eta handitacoa / Çun indaçu aire vngui / Haren cantatcecoa (E 400-7851).³³ Iaunari diotçotçue / Canta aire berriac / Cergatic eguin baititu / Obra miragarriac (N 12-13L). Baita E 39-713, N 39-464. — **airea**. Çuec cantatcen duçue / Beragainqui airea, / Cein ezpaita berce nihorc / Poßible cantatcea (N 205-3746). Baita N 129-2254. — **aireac**. Spirituec hartuco tuzte gathamboreac, / Eta hequin mintçatuco voça ederren aireac (M1 87-2296). O Aingueru Iaincoaren / Ezcutari maiteac / Entçun etçatçue othoi / Gure coplen aireac (N 210-3836). Baita M1 132-3653.

AISE, fácilmente, holgadamente, cómodamente

— **aife**. O Iongoico, Iudutarrei eraguiña guerice, / Bero handitan hedioaz iragateco aife (M2 124-3073). Nequez irabaci tuquen halaberqui diruac, / Eztetçaquela depñenda nola iafe billduac (M2 162-4023).

AISEKI, fácilmente

— **aifequi**. Eta eguidaçu othoi liberalqui gratia, / Aifequi akhabatceco bidearen goitia (M2 124-3071).

AISIA, comodidad, ociosidad

³² Bertso berberak N 184-3334n.

³³ Bertso berbera baita E 407-8025 eta 411-8113ean.

— **aifiac**. Deufec eztu nihor galtcen hala nola aifiac (M2 110-2734).³⁴ — **aifian**. Milla ditutçula efquer beraz ene mihian, / Ceren aitciña higuiccen naicen neure aifian (M2 128-3155).

AITA, padre

— **aita**. Bañan aita, feme, eta / Spirituarena, / Bat da iongoico taffuna / Bat orabat içana (E 126-2685). Laudatcen dut içatebat, prefuna hiruretan, / Aita, Seme, Spiritu Saindua, deithuetan (M1 11-142). Iaiotceric egundañoz eztuçuna beçala, / Lurrac ohoratcen çaitu (Aita çu Eternala) (M2 16-308). Iongoicoren femea / Iautficio da lurrera, / Aita Adam, eta haren / Caftaren libratcera (N 21-139). Baita E VI-LV, 2-17, 6-85, 7-115, 13-233, 36-641, 37-674, 38-691, 39-706, 39-725, 40-745, 41-754, 45-861, 46-891, 48-931, 49-950, 65-1306, 66-1323, 71-1417, 80-1637, 86-1748, 86-1751, 90-1843, 90-1850, 90-1858, 91-1871, 91-1877, 93-1918, 95-1975, 96-1977, 96-1977, 122-2601, 124-2631, 126-2682, 126-2693, 126-2697, 127-2701, 127-2705, 127-2721, 128-2729, 128-2737, 128-2753, 129-2765, 129-2766, 131-2819, 140-552L, 140-554L, 140-558L, 141-567L, 164-1096L, 164-1097L, 168-2917, 170-2980, 172-3029, 173-3045, 181-1168L, 181-1173L, 185-1254L, 186-3255, 187-3278, 188-3288, 188-3300, 200-3590, 202-3623, 202-3628, 212-1340L, 214-1379L, 217-3867, 217-IZ4, 228-1456L, 229-4151, 240-1476L, 241-4435, 251-1501L, 266-5030, 266-5031, 268-5063, 289-5543, 293-5621, 298-5722, 344-1689L, 355-6923, 356-6943, 357-6955, 358-6991, 360-7037, 368-7243, 369-7273, 384-7577, 385-7593, 393-1945L, 408-8045, 412-IZ1, 413-8147, M1 11-143, 11-157, 12-185, 13-205, 13-209, 13-IZ1, 14-218, 14-235, 15-259, 18-326, 26-565, 30-695, 35-IZ1, 36-875, 38-923, 40-961, 46-1133, 54-1352, 56-1409, 65-1657, 70-1802, 86-2274, 119-3246, 124-3399, 128-3527, 128-IZ1, 129-3561, 129-IZ, M2 11-156, 15-278, 17-319, 17-332, 32-730, 32-738, 42-988, 44-1038, 50-1192, 90-2224, 95-2358, 99-2466, 146-3588, 201-4044, N 27-241, 29-271, 30-287, 62-897, 100-1653, 106-1776, 182-3293, 183-3313, 184-3325, 186-3361, 188-3407, 201-3654, 215-3930, 217-3973, 230-4238, 230-4243. — **aitac**. Hori daguigula / Iongoico aitac, / Hori femeac, hori Spirituac, / Cenen gloriaren / Hotfa munduan, / Baita guztian (E 174-3068). Bañan aitac nola baitu gaztigatcen vmea, / Ceñec behar baitu haren ontalfunen iabea (M1 118-3237). Guero Cerura igan cen mendi baten gañetic, / Eta Aitac iarraraci çuen efcuñ aldetic (M2 202-4057). Sarri ilkhicera hoa, / Aicen laceriatic, / Aitac bidaluric bere / Semea hire gatic (N 14-7). Baita E 199-3570, 215-1400L, 252-1515L, 319-6163, 343-6807, 412-8120, 412-8122, 414-8175, M1 29-673, 86-2249, 88-2315, N 30-289, 148-2615). — **aitari**. Nonan hirur orenetan / Ceure aitari arima, / Errendatu cinioen / Hau cen bada laftima (E 366-7196). Aitari iarri citçaiion / Obedient Semea, / Itçulico cioela / Goftaric bicitcea (N 31-297). Baita E 13-IZ2, 47-907, 205-3679, 392-7759, M1 40-IZ1, N 216-3953, 230-4240. — **aitei**. O iongoico Egiptutic / Iuduac libratua, / Eta emana hequien / Aitei lur aguindua (E 80-1624). Hala eguinen çuela / Erran ceroen aitei, / Abrahami eta haren / Hacitic ethorrieci (E 270-5112). — **aitaren**. Dela iainco, iainco aitaren / Subftantia beretic, / Eta engendratua mende / Guztien aitciñetic (E 130-2805). Aitaren manuac vngui complitua, ardiats dieçadaçu gratia manu fainduen complitceco (M2 177-381L). Matutiña gua erditfu / Inguruan hartua, / Aitaren çuhurtcia eta / Eguia eçagutua (N 121-2067). Baita E 40-729, 40-735, 90-1859, 96-1989, 131-2817, 212-1337L, 356-IZ1, 359-7028, 364-7149, M1 11-IZ5, M2 17-324, N 61-892, 144-2531, 144-2542, 157-2802, 167-3009, 184-IZ1, 188-3398, 229-4218. — **aitarena**. Hala nola communera Semeac Aitarena, / Eüatuarequin baitu poñeditcen icena (M1 127-3483). Matutina gau erditfu inguruan hartua / Çuhurtcia Aitarena eguia eçagutua (M2 45-1066).³⁵ — **aitarequin**. Egun bateco bidetic / Huna gare bihurtu, / Aitarequin edo enequin / Nola etcinen partitu (N 100-1659). — **aitareganic**. Sabelean emateac / Erran nahi femea, / Aitaren ganic cergatic / Baitu bere ethortcea (E 90-1863). Aitaren ganic bakharric / Da feme dohatfua, / Ez eguin eta ez creatu / Bañan engendratua (E 129-2757). — **aitarenean**. Ceruetara igan cen / Eta aitarenean, / Orain glorioffo dago / Iarriric efcuñean (E 6-106, 46-882, 123-2622, 132-2846, N 28-262).³⁶ — **aitarenetan**. Nola, Ama, eztaquiçu, / Neure Aitarenetan, / Aurkhitu behar dudala / Nic eguitecoetan? (N 100-1666). — **aiten**. Lymboetaco Aiten othoitça. // Iauna, othoi egorraçu egorrico duçuna, / Bidalduco cinduela prometatu duçuna (M1 129-IZ1). Eta nihor iautfien ezta Aiten Lymbo hartara, / Ceren çaballic dagoen dohatfuen gambara (M1 129-3567). — **aitentçat**. Ifernuaren contra da hura ere etciña, / Gañera hedatcen dela nola Aitentçat eguiña (M1 130-3572).

— AITA-SEME, padre e hijo

— **Aita Seme**. Gloria biz eta ohore Aita Seme bientçat, / Bai halaber Spiritu gratiatfuarentçat (M2 53-

³⁴ 2735 bertsoa falta da 1627 eta 1669ko bi lekukotasunetan.

³⁵ Ikus N 121-2067 lau lerro lehenago.

³⁶ Sinesten dut otoitza da eta pasarte guzti hauetan errepikatzen da.

1276). — **Aita femeenganic**. Aita femeen ganic da / Spiritu faindua, / Ez eguin eta ez creatu / Bañan proceditua (E 129-2761). — **Aita Semearentçat**. Gloria eta laudorio Aita Semearentçat. / Halaber biz (Spiritu amulfua) çuretçat (M1 40-977).

AITABITXI, padrino

— **aita bitchia**. Fedez eta leialdabez bethe aita bitchia, / Entçuteaz çuc eguiçu ene othoitz larria (M2 33-749).

AITAGURE, GURE AITA, Padre nuestro, nombre de una conocida oración

— **Gure Aita**. Gure aita ceruetan / Gloriorio çarena, / Errefpetuz aiphabedi / Lurrean çure icena (E 108-2277). Gure Aita Ceruetan fiñean erratea, / Hauda Sacramentalien eguiazco nombrea (M1 23-482). Gure Aita Ceruetan / Gloriorio çarena, / Çu çare ene aita, eta / Lurrean bici dena (N 230-4241). Baita E 4-53, 4-IZ7, 56-1131, 106-2225, 167-IZ10, 181-IZ2, 204-IZ3, 214-1386L, 217-IZ3, 217-IZ4, 229-IZ3, 241-IZ4, 296-IZ1, 351-1868L, 379-1873L, M1 36-855, M2 34-781, 51-IZ1, 201-4044.

AITAMAK, padres (padre y madre)

— **aita amac**. Aita amac çaretela oi madaricatuac: / Miambroac ceren tugun çuetçaz formatuac (M1 82-2139). O vmeen hilltçailleac! ô odolfu Aita-Amac, / Ceñen faltaz ioan baitire hala haurren arimac (M1 131-3609). — **aita amen**. O Itfalloco arroca gogorraren pareac, / Eta Aita amen aldera Caritate gabeac (M1 124-3418).

AITA SANTU, SAINDU, Papa, Santo Padre

— **Aita Saindu**. Gure aita faindu ceure cerbitçari. I. Eta gure prelatei etea eliça guztiari iaincoaren gratiaren airea ardiats dieçeçun (E 395-2207L). Eta bada alferric da arima gareftia, / Eliç-Aman, Aita Saindu, eta Predicaria (M1 52-1284). Aita fainduarentçat. // Iongoicoa, ceure ordain lur bachoan vtcia, / Arren fauora eçaçu Aita Saindu bicia (M2 105-IZ2/2607). Baita E 347-1757L. — **Aita Sainduac**. Baldin choll handia bada nihorc eguin hobena, / Aita Sainduac duela barkhatceco çucena (M1 21-432). — **Aita Sainduc**. Aita Sainduc deitcen tuc Cerüaren gakhoa, / Ceñac efcuan baitituc çarra-idiquitcecoa (M1 33-783).³⁷ — **Aita Sainduaren**. Duda particularetan aphez çuhurra gana / Hoa, Aita Sainduaren hura duquec ordaña (M1 33-788). — **Aita Sainduaz**. Aita Sainduaz. // Valiaracitecotçat neure erran Saindua, / Eta Eliçac itien bere errefpetuac, Eliçac (M1 33-IZ1).

AITATASUN, AITASUN, paternidad

— **aitalfunari**. Hargatic efquer diogu çure Aitalfunari, / Defuntua bazterrera ceren duçun ekharri (M2 161-4004).

AITAZKO, paternal

— **aitazcoa**. Haren ondraz ondra baitu, bai laidoaz laidoa, / Halaber dugu guc ere gaztigu aitazcoa (M1 127-3486).

AITOR, confesión, reconocimiento, testimonio

— **aithorra**. Ecen aithorra behar du / Ceru eta lurrean, / Ceren bereac dituen / Ematen ohorean (E 193-3418). Bici naicen egunetan içanen dut aithorra, / Ceruetan othoi çaren ene habe gohorra (M2 121-3020). Beregainqui behar duçu, Eternala, aithorra, / Ceren eman darotaçun gogoraco chidorra (M2 127-3142). Baita M2 76-IZ2, 141-3463. — **aithorrac**. Millionca beraz, Iauna, ditutçula efquerrac, / Eta faoratu duçun arenganic aithorrac (M2 14-224). Bañan, Iauna, oraiñ ere ditutçula efquerrac, / Eta egun içan tudan ontalfunen aithorrac (M2 38-898). Baita M2 56-1349. — **aithorric**. Ecen herioan ezta / Çure orhoitçapenic / Ezta ifernuan ere / Çure vnguien aithorric (E 304-5874 eta 317-6126).

AITORTU, confesar, reconocer

³⁷ 1669.eko lekukotasunean, «Aita Saindu deitcen duc Cerüaren gakhoc, / Ceñac efcuan baititu çarra-idiquitcecoac». P. Altunak, noski, bide hau jarraitzen du (1981: 128).

— **aithortu**. Eznuen hain farri erran / Iaunari bekhatuac, / Aithortu behar diotçot / Handi eta piffuac (E 320-6209). Purgatoriora ezta iragaten berceeric, / Legue hautaric batean Iauna aithortu gaber (M1 117-3188). Boztu ciren ikhufteaz / Haren beguitarte, / Eta guztien aithortu / Çori onez bethea (N 39-459). Baita E 413-8148, N 68-1010. — **aithor**. Fede çucena da bada / Guztioç finhetz deçagun / Eta guehiago gueure / Ahoz aithor deçagun (E 130-2800). Vrthean behin bedere aithor etçac gaizqui, / Ahantciez orhoitceco edirenic aitiaç (M1 19-365). Prefentean aithor açu othoizten çaituda, / Eta bethi enetçat on daitequeen dohaña (M2 12-175). Sinhets eçaçue çuec / Orobat bitztu dela, / Eta aithor eçaçue / Huts eguin duçuela (N 138-2427). Baita E XVI-CI3-35, 15-271, 15-279, 20-374, 34-604, 56-1129, 64-1281, 128-2736, 129-2772, 130-2800, 168-2929, 217-3862, 226-4083, 266-5018, 277-5268, 277-5275, 296-5671, 353-6879, 376-7429, M1 40-967, 71-1818, M2 14-228, 23-520, 28-628, 59-1405, 64-1533, 73-1738, 86-2126, 120-2971, 136-3323, 156-3857, N 175-3159, 180-3249). — **aithortua**. Hala Iefus aithortua tyranno berriari, / Fermuqui egonen çαιο Antechrifit gaixtoari (M1 72-1863). Anna defolatuari Samuel aithortua, / Eta ordain milla efquer Templuan içatua (M2 102-2528). Baita M1 117-3184. — **aithortuac**. Badaquigu galdeguiten / Hari diotçotçunac, / Berehala aithortuac / Çazquitçula ontalfunac (E 397-7777). — **aithortuco**. Eta chahuqui dut çure / Aithortuco icena, / Guztietaco fainduen / Dela eta iderrena (E 206-3720). Monarca guztien hura / Daiteque Nauffia, Hura aithortuco dute / Bere buruçaguia (N 23-171). Baita E 254-4723, E 327-6383. — **aithortura**. Ecen eztuc bekhatuic nihola ere barkhatcen / Aithortura non prefuna ezten deliberatcen (M1 22-454). — **aithorturen**. Galde dieçadac bada / Nahi duquen guztia, / Elçatu beçain ffarri çaic / Aithorturen nahia (E 177-3161). Ecen Ieffulfec vmetçat ezau auoaturen / Non ez nauquen ni lurreean amatçat aithorturen (M1 31-720). Iaiquitcen naiz beraz, Iauna, efparantçaz bozturic, / Galdea darotaçula aithorturen bertaric (M2 22-496). Baita M1 72-1847, 76-1971, M2 73-1734, 121-3008. — **aithorturic**. Hartaracotz bethe çaçu hetçaz gure alçoa, / Efque gaudecen guztia aithorturic francoa (M2 110-2749). — **aithorturicacoac**. Huneraño iainco aitaç / Eman priuilegioac, / Nola manera berean / Semeaganicacoac; / Hauc Spiritu fainduac / Aithorturicacoac (E 414-8180). — **aithortcen**. Oroitçaren fari ditic / Hauc aithortcen libroqui, / Hauquin beraz efca aquio / Belhaurico humillic (E 113-2406). Laudatcen dut, Iongoicoa, çure maieftatea, / Eta aithortcen, fpiritu miraculluz bethea (M1 11-140). Aithortcen dut ez naicela chahu prefentatceco, / Vr fainduaz चाहतcen naiz çure beguitarteco (M2 11-151). Nic halaber aithortcen dut / Eliçama faindua, / Baita han dela Sainduen / Balderna facratua (N 29-273). Baita E 33-585, 41-759, 51-1014, 124-2633, 124-2641, 186-3253, 187-3277, 319-6179, 327-6379, 329-6444, M2 7-63, 13-202, 14-226, 16-306, 17-318, 22-489, 26-591, 36-830, 37-861, 37-879, 54-1290, 55-1328, 55-1339, 58-1388, 72-1726, 75-1812, 76-1832, 77-1853, 77-1864, 78-1898, 82-2002, 85-2096, 156-3853, 168-128L, 168-138L, 201-4046, 202-4064, N 9-1L, 30-181, 56-782, 59-835, 74-1137, 75-1150, 144-2549, 162-2902. — **aithortcea**. Accordatcen ezbaduçu errequefta gurea, / Hura daite, ceren baita hobe ez aithortcea (M2 8-84). — **aithortcean**. Hartaracotz bada, Iauna, eguidaçu dohaña, / Hauc guztiaç errateco aithortcean hobena (M2 74-1779). Confefatcen denari çuc emoçu othoi arraya, / Bekhatuac aithortcean eztadintçat barraia (M2 78-1889). — **aithortceco**. Dohacabea egotu / Nintcen dembora lucez, / Neure falta itfuffien / Aithortceco ahalquez (E 319-6186). Ecin conda fauoreez guero berriz efalli, / Gutiena vngui eguille aithortceco baita afqui (M2 15-254). Afti duena darratçun errefpetuz ondotic, / Çure handitaffunaren aithortceco gogotic (M2 87-2141). Baita M2 26-590, 30-672, 74-1765, 75-1795, 78-1891, 86-2109, 87-2133. — **aithortcecoa**. Bai eta gogoan tudan falten aithortcecoa, / Eta Gorputz fainduaren humillqui hartcecoa (M2 118-2920). — **aithortcera**. Ecen nola eliça baitu / Manatcen bat bedera, / Prefuna bakhotcha ioinco / Eta iaun aithortcera (E 128-2748). Eguia duc, confefatcen diat dela eguia, / Ecen maiz nauc bortchatua aithortcera eguia (M1 52-1302). Ecen ecin diroqueçu importuna iaincoa, / Ceren bethi aithortcera baitagotçu libroa (M2 59-1407). Baita E 386-7618, M1 67-1731).

AITONEN SEME, noble

— **aitonen feme**. Pharifauac ea ilkhi / Çaquizcote bidera, / Bai çuec Aitonen feme / Nobleac aiticinera (N 102-1683). Çure banderara ciren / Bi anaya Heguiac, / Aitonen feme noblequi / Iaureguiian haciac (N 237-4379). — **aitonen femeac**. On efçuetan deçaten / Lothequin erregueac, / Eta burdinetan eman / Hequin aitonen femeac (E 195-3477). Eftablian forthu dire / Khoroac irauntçiric / Bere Aitonen femeac / Darrazitela ondotic (N 73-1123).

AITZAKIA, excusa, pretexto, pega

— **aitcaquia**. Iongoico handiac bada nola iuftu Iugeac, / Sententia ematen tu³⁸ aitcaquia gabeac (M1 58-1480).

³⁸«tu: bestetan bezala, ditu apokope duelarik, ene ustez, xerokopiak du dioen arren» dio Patxi Altunak (1981: 205). 1627.eko lekukotasunak ordea ‘tu’ dio, behar bezala.

AITZIN, zona, parte delantera; tiempo, momento anterior

— **aitcin**. Aitcin eta ondoan othoitz hemen ere eguin behar da (M2 175-322L).

— AITZINA, adelante; (temp.) en adelante; en cierto contextos, referido a un vb., ‘continuar haciendo lo que el verbo expresa’

— **aitciña**. Itfalloa auiatu / Cen aitciña ihelfi, / Icituric heldu cela / Çuenean ikhuffi (E 261-4884). Virgiña Ama bifitatu çien bere cufiña, / Bidez bide ibilliric portuetan aitciña (M1 26-556). Milla ditutçula efquer beraz ene mihian, / Ceren aitciña higuiccen naicen neure aifian (M2 128-3155). Elifabethec ikhuffi / Çuenean virgina, / Bere lekhotic iaquiric / Ioan citçaiion aitciña (N 38-428). Baita M1 74-1909, 75-1925, M2 143-3501, N 68-1024, 102-1980, 104-1726, 148-2611. — **aitciñago**. Erratçitçu meça ondoco othoitçac aitcinago diren beçala (E 61-430L). Arrofarario hunetan, nola gañeraco [...] eta bihi chehean ez doblatçera aitciñago abifua eta exemplua eman dugun beçala (M2 172-258L). Baita M2 35-800.

— AITZINEAN, delante; (tras sust. O pron. en gen.) ante, delante (de), en presencia de; (en contextos temp.) antes (de)

— **aitciñean**. Ceren efque bainagoca / Iaunari beharrea, / Hura ardiats dieçadaçu / Othoi haren aitciñean (E 17-304). Imagina fainduaren oiñera naiz hurbilltçen, / Eta haren aitciñean belhaurico humilltçen (M1 10-134). Bi efçuac iuntaturic bulharraren aitciñean, / Eta guztiz humillduric çure beguitartean (M2 14-233). Eta dietçaquitçuten / Prefenta aitciñean, / Paguric lauda çaitçaten / Dohatfuen artean (N 177-3206). Baita E XIX-CXL, 7-387L, 23-IZ3, 31-570, 31-IZ2, 31-IZ4, 31-IZ6, 33-IZ6, 34-IZ3, 34-614, 36-644, 83-IZ4, 86-1765, 92-1911, 125-2666, 169-2951, 178-3180, 202-3636, 202-3643, 297-5693, 301-5786, 314-6050, 327-6377, 339-6709, 359-7028, 376-7432, 397-IZ4, 406-IZ4, 410-IZ5, M1 I-20L, 41-987, 62-1586, 68-1742, 72-1844, 77-1992, 82-2134, 83-2181, 84-2202, 84-2205, 104-2804, 107-2878, 138-3806, M2 6-IZ4, 14-226, 16-284, 41-IZ1, 42-IZ8, 44-1028, 44-1035, 45-IZ2, 47-1127, 49-1160, 52-IZ2, 53-IZ5, 57-IZ3, 57-IZ8, 58-IZ6, 58-1394, 62-IZ3, 64-1547, 64-IZ1, 64-IZ2, 64-IZ3, 66-IZ5, 85-IZ2, 86-IZ1, 102-2545, 119-2960, 120-2990, 164-29L, 164-38L, 165-58L, 166-100L, 168-126L, 174-297L, 186-609L, 186-615L, N 64-942, 106-1773, 113-1919, 135-2364, 166-2975, 188-3398, 213-3895, 215-3917, 239-4432. — aitciñetan. Etche aitciñetan ifiñ / Tçatçue aldareac, / Eta hetan ere infenfu / Vifain onez betheac (N 156-2785).

— AITZINEKO, de delante, anterior

— **aitciñeco**. I. BVRVA. // Othoitçaren aitcineco eta ondoco eguinbideez (E 1-IZ10). Iainco proueditçaillea iauts çaitte mahañera, / Aitciñeco ianharren othoi bedincatçera (M2 41-966). Iefus Chriftoeren fortçe aitciñeco gauen gañean Noëlac (N 13-4L). Baita E 23-427, 29-IZ4, 33-IZ3, 62-IZ7, 65-IZ1, 83-IZ1, M2 44-IZ2, 56-IZ3, 173-IZ1, N 13-9L. — **aitciñecoa**. Canta aitciñecoa. // Cerbitça çaçue Iauna / Beldurtallunarequin... (E 174-IZ2). Antiphona edo canta aitciñecoa. // Labe gorira hirur haur / Saindu ciren etçatu... (E 190-IZ5). — **aitciñecoei**. Guztiz ere egueçu / Gure aitciñecoei, / Ahaide, adifquide, eta / Berce ganeracoei (N 176-3194). — **aitcinecoenean**. Ezaçula vengantça har / Gure falten gañean, / Ez eta hain guti gure / Aitcinecoenean (E 343-6818).

— AITZINERA, delante (con gen.) delante de; adelante

— **aitciñera**. Arima icituaren / Çatozte aitciñera, / Eta guida çaçue / Ceruco portalera (E 78-1598). Nola baitu guardiari iratçaqui firrilla, / Vztarriac aitcinera itçultçen biribilla (M1 87-2286). Guehiago har etçatçu obra onen partera, / Pena hartuco tudanac hemendic aitciñera (M2 20-436). Bidalduco çare Ioannes / Baptiſta aitciñera, / Eguin beharco dituen / Bideen apphaintçera (N 18-78). Baita E 158-950L, 224-4040, 233-4239, 235-4300, 300-5760, 307-5952, 308-5990, M1 104-2798, 109-2935, 120-3288, 130-3580, 133-3664, M2 7-57, 36-835, 81-1968, 98-2424, 104-2596, 117-2893, 133-3230, 141-3454, 148-3647, 149-3657, N 86-1380, 99-1648, 102-1684, 107-1786, 113-1902, 116-1970, 175-3163, 196-3554, 232-4272.

— AITZINETI(K), por delante; (con gen.) por delante de, de la presencia de; (temp.) de antemano

— **aitciñetic**. Dela iaico, iainco aitarra / Subſtantia beretic, / Eta engendratua mende / Guztien aitciñetic (E 131-2808). Erho dela ceñac vſte baitu Parabiſtua, / Aitciñetic obretara eman gabe efçua (M1 35-830). Badariac eguidaçu aitciñetic gratia, / Arimaren apphaintçeco dudan ephe alçquia (M2 84-2056). Aitciñetic Iofepheguin / Çuen alpoſtaraci, / Ceren ez baitçuen nahi / Mundua miñçaraci (N 31-305). Baita 149-743L, 407-8035, M1 70-1797, 77-1989, M2 166-75L, 176-340L, 176-341L, N 202-3668, 215-3925. — **aitcinetican**. Ez naiz digne nihola ere, ene baithan farçaiten, / Aitcinetican ceronec no ez nauçun ikhuzten (M2 80-1949).

AITZINATU, adelantar(se), avanzar; hacer avanzar, empujar

— **aitciñatu**. Eta cembat ohi baitu aitcinatu ephea, / Hambat fari ematen du, edo pena dorphea (M1 52-1295). Lana aitcinatu eta. // Huneraño ekharri dut lana çure moianez / Gratia eguidaçu çure fiñatceco dohañez (M2 39-IZ2). Baita M1 74-1917, 86-2255. — **aitciña**. Çuc dieçaguçu lecha / Hobenen gathe borthitça / Guibelaraci fortunac / Eta aitciña ontallunac (E 391-7742). Eta nequean iragan cinduena bicia, / Arren aitciña eçaçu entreprefa ttipia (M2 116-2889). Cargutan duçun beçala guiçonon intereffa, / Arren enea eçaçu aitciña entreprefa (M2 120-2983). — **aitciñaturen**. Haurrac bada men hartara dire aitciñaturen, / Eta agureac ere harat guibelaturen (M1 81-2115). — **aitciñatcen**. Ecen eztic aitciñatcen deufic probetchu gabe, / Hequin beraz guardatcera eztuquela herabe (M1 32-755). Hequin ona aitcinatcen duçu ahal guztiaz, / Hala doctriñazco hitçaz nola preftu biciaz (M2 130-3166). Baita M2 204-4136. — **aitciñatceco**. Orhoit adi hire gatic cembat duten pairatu, / Eta hi aitciñatceco cembat diren nekhatu (M1 126-3458).

AITZINDU, anticipar(se), adelantar(se); prevenir

— **aitcindu**. Hargatic aute Erregue / Arrotcec auertitu, / Ceren bada ezatçaie / Bethleena aitcindu? (N 79-1236). Lafterca ciren Piarres, / Eta Ioannis partitu, / Ioannis gaztea ordean, / Piarrefi aitcindu (N 133-2332).

AITZINGIDARI, 1 guia

— **aitcinguidari**. Erregueec ere farri / Behar dute ethorri: / Içar berri bat dutela / Bere aitcinguidari (N 54-744).

2 precursor

— **aitcinguidari**. Iaunac hautatu cintuen / Bere aitcinguidari, / Eta bere ethortceco / Bideen apphaingarri (N 214-3914).

AITZINDARI, guía, precursor, jefe

— **aitcindari**. Gurutcearen bandera aitcindari harturic, / Eta çure icenSaindua fauorera deithuric (M2 55-1322).

AITZITIK, al contrario

— **aitcitic**. Iauna eçaçula aguin / Predicuen hacia, / Ene bihotz agorrera / Alfer den egotcia. // Aitcitic eragiotçu / Ene baitan erroac... (E 63-1249). Ea beraz bat bedera ezadilla engana, / Aitcitic daducan promes Baptifmuan emana (M1 71-1836). Guztiarequin Bethleen / Ezta batre cantitcen: / Aitcitic hiritic dire / Arrotz trifteac ilkhitcen (N 45-571). Baita E 69-1387, 78-1591, 92-1901, 104-2167, 118-2515, 129, 2777, 190-3352, 206-3701, 210-3818, 218-3891, 239-4409, 258-4821, 268-5059, 283-5387, 300-7563, 307-5945, 308-5989, 328-6407, 331-6479, 332-6517, 354-6893, 355-6909, 422-8367, M1 99-2656, 113-3064, 114-3102, M2 38-887, 66-1592, 70-1684, 75-1818, 80-1952, 98-2421, 123-3055, 132-3206, N 11-7L, 87-1395, 90-1459, 140-2471, 141-2475, 172-3097, 175-3155, 181-3263, 181-3279, 202-3680, 224-4103, 231-4271

AIUTA, ayuda

— **ajuta**. Ecen Iaunac eztu nahi tenta dadin guiçonic, / Indar duen eta ajuta baño guehiagoric (M1 70-1790). — **ajutaric**. Çure ajutaric gabe ecin gaitte defenda, / Galdea dieçaguçu arren othoi errenda (M1 69-1783).

AIUTATU, ayudar

— **ajuta**. Hartaracotz çuc emoçu vntciari arruta, / Eta behar guztietan çuc eçaçu ajuta (M2 134-3275). Ecen Itfalloa çure agortcen da manuan, / Arren ajuta gaitçatçu hel gaitecen portuan (M2 151-3733).

AIZKORA, hacha

— **aizcora**. Oyhan çañac egotztean lurrera çuhaitz gora, / Altçairuzco hurbillduric oñetara aizcora (M1 46-1104).

AKABATU, acabar(se), terminar(se)

— **akhabatu**. Othoitz hauc dobla tçaquetçu proceffionea akhabatu artean (E 33-397L). Eta hura egun batez emateco gloria, / Akhabatu çaitenean obra onetan bicia (M1 40-966). Iefus Chrifto, egun haffi / Çure odol iffurtcen, / Gurutcean nahi duçu / Akhabatu chucacen (N 91-1472). Baita E 22-IZ5, 353-686, 423-8392, M1 71-1829, 83-2157, 88-2317, 112-3030, 112-3040, 115-3120, 119-3261, 120-3293, M2 39-IZ4, 44-1049, 47-1120, 89-2196, 167-106L, N 96-1578, 106-1777, 179-3237. — **akhabaturic**. Arrofariora akhabaturic guelditcean, azkeneco bihi chehean aiticñean erran diren myfterio eta othoitz guztiac laburqui erran behar dire (M2 165-57L). — **akhabaturen**. Hala dute elkharrequin onec ihardatfiren, / Noiz gaixtoec errencura baitute akhabaturen (M1 83-2176). — **akhabatcen**. Gariçuma daquiçun beçala haften da hautferriç eta akhabatcen bazcoz (E XXXVIII-325L). Guero ere efquerra du itçultceco prefunac, / Ceñac ezbaititu vrtan akhabatcen egunac (M2 159-3929). Baita E XXXVIII-322L. — **akhabatcea**. // Akhabatcea // (M1 59-IZ2). — **akhabatcean**. Eternala duçula efquer / Lana akhabatcean, / Ceren hagoan iduqui / Nauçun bizquitartean (E 23-418)³⁹. Hafte eta akhabatcean othoizto bat antce hobeagatic erran behar da (M2 165-60L). Baita E 4-IZ4, 4-IZ5. — **akhabatceco**. Othoitcaren hafteco eta akhabatceco othoitcac (E 3-IZ2). Eta eguidaçu othoi liberalqui gratia / Aifequi akhabatceco bidearen goitia (M2 124-3071). Baita E 61-438L, 164-IZ2, M2 166-92L.

AKER, macho cabrío

— **akherrac**. Ez aiz beldur guertha adin ezquerrecoetaric / Eta akherrac beçala apartatuetaric ? (M1 90-2382).

AKIZE, Dax (?) (nombre propio)

— **Akhitzco**. Akhitzco hirira ere / Fedearen çucia, / Lehembiciric ekharri / Çuc cinduen arguia (N 223-4093).

AKONPAÑATU, acompañar

— **acompañá**. Iongoicoa hunerano çuc ninduçun guidatu, / Etcherano ere othoi acompaña naçaçu (M2 40-952).

AKORDATU, acordarse, recordar

— **accorda**. Hartaracotz Ceru lurren Erregue aberatfa, / Accorda eçaçu arren ene trifte othoitça (M2 53-1265). — **accordatcen**. Accordatcen ezbaduçu errequefta gurea, / Hura daite, ceren baita hobe ez aithortcea (M2 8-83).

AKORDU⁴⁰, acuerdo, pacto

— **accordu**. Eder içanen da beraz nationen artean, / Beguietztea accordu bat Religionean (M1 76-1974). Elkharrequin eguin çuten / Herroffoec accordu, / Cur gurutçatura beha / Cintuztela altchatu (N 110-1850). Baita M2 47-1116. — **accordua**. Guirifino princeei baquea eta eguiaçco accordua eman diegeçun, (E 350-1832L). — **accorduaren**. Accorduaren arca (E 394-1981L).

AKORDUZKO MUSIKA, música acordada, afinada

— **accorduzco**. Haren gatic Eliçan tuc organoen cantuac, Baita Apez cantarien accorduzco tonuac (M2 19-388). Choriec orobat dute / Eguiñen errepica, / Abre mutuec oro bat / Accorduzco muĎca (N 55-756).

AKORT⁴¹, de acuerdo

³⁹ Pasarte berbera M2 39-939n.

⁴⁰ «Mejor que akho-, ya que se trata de la grafía románica -cc-, que no requiere la aspiración vasca» (OEH I, A-ama, 547).

⁴¹ Ikus aureko oinoharra.

— **ac(c)ort**. Behera contemplaturen ditu izar chahuac, / Elementac acort, eta plano lur malkhartfuac (M1 89-2352). Lau prefuna accort ciren / Incarnationean, / Aita, feme, Spiritu, / Virginia equin batean (N 30-285). Nola incarnationean laur prefuna acort guerthatu ciren (N 30-IZ4).

AKUSATU, acusar, delatar

— **accufatu**. Falfoqui neure laguna accufatu dut eta haren contra lekhuco falfo izaru naiz eta berkeric izar araci (E 156-914L). Biharamunean çuten / Cortean presentatu, / Iugearen aitciñean / Falfoqui accufatu (N 113-1920). Baita N 224-4108, N 229-4228. — **accufaturen**. Eta guehiago certan bainaiz accufaturen, / Bihurturen eznaicela, eta prometaturen (M2 75-1802). — **accufatceco**. Hau da manamenduen arauera bere buruaren accufatceco antcea (E 157-921L). — **accufatcera**. Priman arguitu cenean / Iugearen etchera / Ioan cintuzten, lekhucoez / Gaizqui accufatcera (N 121-2076). Baita E 365-7162, M2 45-1072.

AKZIO, AKZIONE, acción

— **actione**. Actione luçeago bada Apheçarena, / Eçen bakhotcheco copla escribatua dena (M2 47-1117). — **actionea**. Apheçaren aEionea lehen eta biciriç, / Cer lignificatcen duen guero haren ondotic (M2 47-1111). — **actioneac**. Handic hara indiferent dire aEioneac, / Iaquiteco fari, edo punimendu gabeac (M1 49-1197).

AKTUAL, (gracia, pecado...) actual

— **actual**. Bi bekhatu aEual, bata mortala eta bercea ueniala (E 93-IZ4). — **actuala**. Bi bekhatu thaillu dituc / Bata originala, / Eta bercea diagu / Deithatcen aEuala (E 93-1916). Baita E 93-IZ3, 1919, 1924. — **actualetaric**. Beguira adi bekhatu / Bi actualetaric, / Edo nahiz bi venial / Edo mortaletaric (E 93-1930).

HALA, (gral.) así

— **hala**. Hala eguiçu emateaz, / Gloriatcen çarena, / Eta adiaçu / Bihotceco auhena (E 10-169). Hara ere heda etçac gorputçaren fenfuac, / Nihon eztituc izaranen hala contentatuac (M1 16-2987). Ondotic vr gañeratuc iurdeac faltatcen, / Iaincoaren ohoretan halai dituc dantçatcen (M2 19-380). Hala haren herioac / Hillen du herioa, / Eta lehertuco fugue / Herrahanditacoa (N 24-193). Baita E IV-XXI, VI-LVIII, XIX-CXXXVII, XXIX-158L, XXXI-179L, XXXIV-238L, 14-259, 19-357, 20-366, 26-395L, 39-711, 49-965, 51-997, 66-1336, 71-1433, 72-1447, 74-1499, 90-1842, 92-1892, 96-1987, 101-2099, 105-2187, 127-2713, 128-2729, 128-2737, 136-467L, 143-611L, 173-3045/6/7, 179-3195, 180-3222, 184-1236L, 189-3339, 199-3558, 200-3588, 207-3735, 211-3827, 217-3867/8/9, 223-4023, 224-4033226-4105, 229-4151/2/3, 232-4217, 232-4224, 233-4240, 237-4347, 240-1468L, 241-4435/6/7, 245-4528, 246-4563, 247-4588, 249-4643, 255-4749, 264-4967, 264-4969, 264-4983, 265-4991, 265-4993, 265-4995, 268-5063/4, 269-5091, 269-5096, 270-5107, 270-5111, 272-5147, 272-5151, 276-5243, 276-5247, 286-5463, 289-5543, 290-5559, 290-5569, 294-5651, 307-5955, 309-6011, 320-6212, 321-6235, 324-6309, 326-6355, 326-6367, 338-6667, 338-6691, 340-6719, 340-6732, 345-1718L, 352-3843, 360-7047, 360-7049, 366-7190/1, 366-7211, 381-1902L, 389-7683, 393-1955L, 395-2002L, 399-7827, M1 9-109, 25-533, 25-536, 25-551, 31-729, 42-1018, 44-1065, 50-1235, 51-1275, 53-1310, 56-1406, 56-1415, 59-1508, 60-1531, 61-1558, 68-1743, 68-1757, 69-1777, 70-1785, 71-1841, 72-1863, 73-1881, 74-1897, 74-1917, 75-1934, 75-1946, 76-1952, 76-1957, 76-1961, 76-1962, 76-1976, 78-2025, 79-2043, 82-2153, 83-2175, 87-2287, 89-2348, 89-2359, 92-2460, 93-2485, 94-2517, 95-2543, 102-2724, 102-2725, 104-2801, 105-2844, 105-2845, 106-2848, 106-2872, 108-2921, 109-2937, 110-2968, 111-2995, 111-3014, 112-3026, 112-3027, 114-3112, 116-3161, 117-3207, 119-3260, 119-3265, 120-3298, 122-3364, 123-3367, 123-3393, 124-3396, 124-3406, 128-3519, 129-3561, 131-3610, M2 24-540, 28-637, 29-665, 32-719, 32-732, 46-1086, 46-1097, 47-1121, 55-1338, 59-1426, 61-1456, 61-1458, 62-1495, 63-1511, 63-1514, 65-1556, 65-1559, 65-1564, 70-1672, 71-1694, 75-1815, 81-1994, 82-1998, 83-2023, 84-2052, 2076, 85-2082, 86-2111, 87-2134, 91-2252, 98-2426, 131-3202, 133-3229, 133-3232, 133-3246, 136-3308, 136-3315, 137-3279, 141-3439, 145-3552, 152-3744, 153-3772, 154-3800, 156-3844, 156-3860, 158-3908, 158-3912, 159-3918, 161-3978, 162-4032, 164-20L, 164-39L, 166-76L, 168-136L, 174-292L, 181-490L, 183-523L, 188-662L, 189-683L, 206-4164, N 5-9L, 15-23, 33-332, 34-355, 71-1069, 78-1219, 78-1221, 80-1253, 82-1299, 84-1341, 85-1349, 86-1373, 91-1477, 99-1638, 103-1705, 109-1833, 109-1835, 120-2048, 122-2096, 122-2109, 130-2265, 137-2393, 138-2430, 142-2505, 146-2581, 153-2715, 154-2736, 161-2885, 175-3171, 189-3417, 189-3419, 193-3493, 195-3533, 200-3647, 215-3921, 218-3986, 223-4083, 231-4267.

— HALA BADA, así pues

— **hala bada**. Hala bada eguin gaitçala / Gueure bici guztian, / Mundu hunetaco pena / Eta ondico handian

(E 293-5623). Hala bada dagoela bat bedera goçoan / Señaleen azkena da ethorriren ondoan (M1 80-2075). Hartaracotz prefenteco othoi ene galdea, / Lauda çaçü hala bada arimaren hobea (M2 30-680).

— HALA ERE, sin embargo, a pesar de todo

— **hala ere.** Efcuac ere baituzte / Ez hargatic vquitcen, / Oñac ere badituzte / Hala ere ez higitcen (E 264-4962). Principalac badaquizqui, laudatcen da prefuna, / Hala ere burua du behar arduraduna (M1 6-58). Hala ere pagatcera eznaicela hurbilltcen, / Çure aiticinean (Iauna) llanoqui dut aithortcen (M2 14-225). Pilatuffec guifa hartan / Ceroen prefentatu / Hala ere nahiago / Gaixta guiña libratu (N 115-1951). Baita M1 13-192, 73-1871, 78-2033, 78-IZ3, 85-2218, 96-2559, 112-3038, M2 155-3840.

— HALA NOLA, así como, de la misma manera que

— **hala nola.** Mendi gorenei orobat / Eta çuec mendiac, / Ceri iauci ciñaizcoten / Hala nola ahariac (E 262-4906). Bañan ondotic darraio hala nola itçala, / Bi ahotaco efcuan dakharrela nauala (M1 43-1039). Ceren beguiratu nauçun milla perilletaric, / Hala nola amac haurra erotcecoetaric (M2 15-252). Ondotic iarraiqui çaiçco / Bethiere hatcean: / Hala nola mariñela / Orratçari vrean (N 72-1107). Baita E 75-1511, 86-1751, 111-2331, 175-3108, 210-3823, 262-4909, 332-6525, 333-6551, 334-6567, 335-6596, 390-7705, M1 19-352, 51-1270, 72-1851, 74-1907, 79-2061, 82-2141, 87-2283, 91-2411, 93-2481, 93-2489, 108-2904, 127-3483, M2 15-258, 28-623, 37-864, 38-906, 52-1248, 55-1330, 61-1475, 63-1519, 65-1573, 71-1704, 85-2077, 88-2156, N 80-1244, 140-2459, 165-2967, 199-3611, 202-3675.

— HALA... NOLA, así... como; así como..., así

— **hala nola.** Ecen frutua açalac / Nola baitu guardatcen, / Deuotionea hala / Hec die beguiratcen (E 134-2891). Bañan guibela deçagun ahaleguin guztiaz, / Hala hitz fainduaz nola tatcha gabe biciaz (M1 14-212). Laboraria ollarrac eztu hala atçartcen, / Bekhatorea nola çuc baituçu iratçartcen (M2 87-2130). Baita E 132-2835, 171-3011, 237-4345, 242-4443, 271-5127, 329-6443, 338-6685, 373-7371, M1 4-22, 8-90, 44-1064, 77-1980, 81-1985, M2 137-3337, 175-311L.

— HALA... NON, de manera que

— **hala non.** Bañan çure hitçac hala / Larritu ohi naute, / Hequin çathitcera baitut / Non handia herabe (E248-4599). Ecen iaçartcen cerotan / Hala çure efcuac, / Non bortchaz baitcerozquidan / Eraguiten oihuan (E 320-6196). Ecen hala ditu çure / Colerac ikharatu, / Non ecin baiteçaqueete / Nihon aurkhi foffegu (E 323-6287). Baita 344-6823, 423-8389.

ALA, 1 conjunciñn disyuntiva

— **ala.** Erraçü alla ferorarequin, apheçarequin, lagunaren fenharrarequin, emalstearequin, ahaidearequin ala atcearequin alhargunarequin ala nefcatoarequin ala ezconduco ciñaizquiola aguinduric ala ez (E 152-816L/822L). Norc ninduen bekhatutan liçuntcera buthatu, / Ala neure buruz nintcen chollqui lohian farthu (M2 75-1793). Baita E 153-834L/835L, 155-888L, 156-895L/896L, 156-910L/913L.

2 partícula exclamativa

— **ala.** Ala madaricatuac iaio guiñen egunac! / Baita halaber gatçatu guiñeneco illhunac (M1 82-2135). Ala gure çoratuac! Baiquinduen penfatcen / Gu çuhurrac guiñela, eta onac erho ciraden (M1 82-2143). Baita M1 115-3122,

ALABA, hija

— **alaba.** O Babilongo alaba / Guztiz dohacabea / Ceñac eguin baitarocun / Ecin erran caltea (E 274-5207).
— **alabac.** Syongo alabac bere / Ereguean boz beite, / Eta ahaire ederrac / Erantçun biotçote (E 194-3446).

ALABAINA, ALABAINAN, sin embargo

— **alabañan.** Obra onen eguitemo aiteciñatu artiçac, / Ala bañan arbuiatu hec, eta ene hitçac (M1 86-2256). Alabañan manua da ia alpaldi emana, / Gogo onez errecibi dadin çure ordaña (M2 85-2078). Alabañan çuc eztuçu / Guericeric aurkhiten, / Guztiac ditutçularic / Egoitçaz probeditcen (N 44-553). Baita M1 34-826, 44-1055, 51-1268, 72-1859, 78-2028, 83-2156, 98-2613, 86-2260, 101-2721, 108-2907, 111-3016, 115-3146, 131-3605, M2 80-1936, 82-2005, 89-2188, 146-3603, 155-3820, N 53-728.

ALABANTZA,⁴² alabanza

— **alabantcen.** Gañeraco othoitçaren çucen eguin-bideac, / Efquer eta alabantcen gorde gabe legueac (M2 29-650). Bethi çuen alderacotz gueldi gaiten çordunac, / Itçultcera efquer eta alabantcen ehunac (M2 151-3727).

ALAFEDE, a fe

— **alafede.** Iuramendu eguin dut quaren odola cerua quaren arguia bai alafede &c. (E 144-646L).

ALBA, alba, aurora

— **alba.** Huna itçala / Non den mehetcen, / Alba gorria / Berriz aguertcen, Othoitz deçagun / Podorofoa / Gueure iaincoa (E 199-3576). Alba gorria aguertcen / Haffi cen orenean, / Habarrots handi eguin cen / Thombaren faihettean (N 129-2249). Iguzquia nahi beçairñ / Goicic ezta aguertu, / Alba gorria ere ez nahi / Beçain farri vrratu (N 139-2447). — **albaco.** AD LAVDES // Albaco othoitçac (E 290-IZ2). — alban. Prima cela argui alban iugearen etchera, / Ioan cintuzten lekhucoez gaizqui accufatcera (M2 45-1071).

⁴² OEHn «Exclusivamente meridional, apenas se usa desde finales del s. XIX» irakurriko badugu ere, hona Etxeberriren Manualean bi aldiz.